

**Sistematsko ugnjetavanje
i marginalizacija radnika i radnica
Bosne i Hercegovine**

Forum sindikalanih aktivista i aktivistica SDP BiH

Oktobar, 2010.

Izdavač: Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine
Forum sindikalnih aktivista i aktivistica SDP BiH
Alipašina 41, 71 000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina
forum-sindikalaca@sdp-bih.org.ba
www.sdp.ba

Za izdavača: Emina Abrahamsdotter i Besima Borić

Dizajn i prelom: Triptih

Štampa: Savart

Tiraž: 500

Uz finansijsku podršku Međunarodnog Centra Olof Palme

Sadržaj

Predgovor.....	5
Rezolucija o partnerstvu SDP BiH i sindikalnog pokreta u Bosni i Hercegovini.....	7
1. Klasno društvo u Bosni i Hercegovini danas.....	11
Prof. dr Nerzuk Ćurak	
2. Pravo na rad kao fundamentalno ljudsko pravo.....	16
Prof. dr Kadrija Hodžić	
3. Radnička prava u Bosni i Hercegovini su bez efikasne zaštite	27
Šuhret Fazlić	
4. Pravo na rad kao ljudsko pravo-odnos normativnog i stvarnog.	35
Prof. dr Nurko Pobrić	
5. (Ne)zaposlenost je prioritetno političko pitanje	42
Mr Aner Žuljević	
6. Sloboda sindikalnog organiziranja i udruživanja u privatnom sektoru.....	45
Azra Šehbajraktarević, bivša predsjednica Sindikata trgovine, ugostiteljstva i turizma Bosne i Hercegovine	
7. Ugroženost radnika i radnica u neformalnoj ekonomiji.....	50
Svetlana Ćelić, novinarka Centra za istraživačko novinarstvo	
8. Radnička prava u praksi i slabi mehanizmi zaštite	53
Jagoda Smaiš, bivša načelnica Inspekcije rada Kantona Sarajevo	
Prijedlog za saradnju i zajedničko djelovanje SDP BiH i SSS BiH	59

Predgovor

Pred vama je drugo, dopunjeno izdanje brošure „Sistematsko ugnjetavanje i marginalizacija radnika i radnica Bosne i Hercegovine“ koju smo štampali početkom 2009, a koje sada štampamo u okviru partnerskog projekta „Političko-sindikalna saradnja“ sa Socijaldemokratskom partijom i sindkatom LO iz švedske pokrajine Östergötland. Zašto smo se u Forumu sindikalnih aktivista i aktivistica SDP BIH odlučili na drugo izdanje? Osim ponosa zbog činjenice da nam i politički i sindikalni aktivisti i aktivistice traže primjerak više, kao i ranije štampanu brošuru „Pravda radnicima sada“, tu je i spoznaja da pitanje radničkih i sindikalnih prava, položaj radnika u našim složenim socio-ekonomskim uvjetima, osposobljenost i uloga sindikata i mnoga druga jesu i ostaju krupna pitanja o kojima se u poslijeratnim godinama najmanje govorilo i činilo, a bez čijeg rješavanja nema skladnog socio-ekonomskog razvoja, pa ni političkog na putu ka stvaranju socijalne države.

Nekako su, u ovim tranzicijskim vremenima, u procesu privatizacije, procesu globalizacije i na našem putu ka Evropskoj Uniji radnici i radnice, njihova prava i njihova sudbina ostali u drugom planu, kao što čovjek cijelo vrijeme na ovom našem bosanskohercegovačkom putu ostaje u drugom planu. Sve veći broj štrajkova i različitih drugih načina ispoljavanja radničkog nezadovoljstva najbolji su znak da suštinski nema dijaloga, da je država indiferentna, poslodavci arogantni, a sindikati često bez dovoljno snage. To je dovoljan razlog da smo u Forumu sindikalnih aktivista i aktivistica SDP BIH posvećeni ovim pitanjima jer želimo iskazati svoje socijaldemokratsko opredjeljenje i osjetljivost na klasna pitanja i uputiti poruku da mi u SDP BiH smatramo da je važno govoriti o društvenom položaju radnika i radnica u novim uvjetima socio-ekonomskog razvoja danas u BiH, ne samo o njihovom materijalom položaju, nego i o suštinskom učešću radnika i u odlučivanju i u raspodjeli dobiti. Vjerni smo ideji i uvjerenju da možemo stvarati društvo koje

počiva na principima demokratije, jednakosti, rodne ravnopravnosti, socijalne pravde i ekonomskog prosperiteta.

Izlaganja koja slijede dio su lepeze pitanja iz oblasti radničkih prava, dio su rečenog na našim okruglim stolovima održanim u Sarajevu, Mostaru, Tuzli i Bihaću na Dan Ljudskih prava 10. decembra 2008. čime smo u SDP BIH dali doprinos obilježavanju malog velikog jubileja, 60 godina od usvajanja Opće deklaracije o ljudskim pravima. Uz tekstove sa okruglih stolova u brošuri vam nudimo još dva, za nas u FSA SDP BIH vrlo značajna, teksta dokumenata koji će suštinski uticati na buduće aktivnosti SDP BIH prema radničkim i sindikalnim pitanjima, a koji su, također, i rezultat dosadašnjih aktivnosti i FSA i SDP BIH u cjelini. To je Rezolucija o partnerstvu SDP BIH sa sindikalnim pokretom u BiH, a koja je usvojena na Petom kongresu SDP BIH, koji je održan 14.3.2009. Drugi dokument je Platforma o zajedničkom djelovanju SDP BIH i SSS BIH, a koju je sačinila zajednička Radna grupa FSA SDP i SSS BIH potkraj 2009. I pored toga što ovaj dokument nije još uvijek doživio svoju formalnu verifikaciju u organima SSS BIH, on predstavlja krupan korak u zajedničkim odnosima i podlogu za stalni političko-sindikalni dijalog koji razvijamo i koji bi morao rezultirati poboljšanjem ukupnih odnosa i stanja sindikalnih i radničkih prava u Bosni i Hercegovini.

Sigurna sam da će odabrani tekstovi uvaženih i respektabilnih autora kao i navedena dva dokumenta uveliko doprinijeti našim aktivistima, zastupnicima, članovima i članicama organa u SDP BiH, sindikalnim i radničkim aktivistima i aktivisticama kao dobro štivo u našem političkom i sindikalnom djelovanju.

U solidarnosti, s poštovanjem

Besima Borić,

Predsjednica FSA SDP BIH

Oktobra, 2010.

U godini u kojoj obilježavamo 100 godina socijaldemokratije u BiH, odnosno Socijaldemokratske partije BiH, koja je pravni i politički sljedbenik ljevičarskog pokreta organiziranog 1909. godine na Osnivačkom kongresu Radničke partije, a polazeći od Programa SDP BiH, Zaključaka prethodnih kongresa o vraćanju izvornim socijaldemokratskim vrijednostima u BiH, činjenice da je globalni neoliberalizam radnike sveo na puke potrošače i konzumente, a posebno uzimajući u obzir globalnu krizu koja je zahvatila svijet rada;

Izražavajući svoju duboku zabrinutost svakodnevnim ponižavanjima, iskorištavanju i marginalizaciji radnika i radnica BiH, visokom stopom nezaposlenosti, posebno mladih, rastućem procentu nepismenosti i siromaštva, sistemskim kršenjem radničkih i sindikalnih prava;

A svjedoci činjenice da vlade danas u BiH ne pokazuju ni dovoljna senzibilitet ni kompetentnost, ni odgovornosti za rješavanje nagomilanih problema u ovoj oblasti, Socijaldemokratska partija BiH

na Petom kongresu SDP BiH, održanom 14. 3. 2009. donosi

REZOLUCIJU

o partnerstvu SDP BiH i sindikalnog pokreta u Bosni i Hercegovini

1. SDP BiH, baštinik vrijednosti radničkog pokreta u BiH, potvrđuje svoju opredijeljenost da sa sindikatima u BiH zajednički radi na iznalaženju rješenja za tešku situaciju u kojoj se nalaze radnici, ali i njihovi sindikati, u borbi protiv socijalne nepravde, nejednakosti i nezaposlenosti. Izgradnja socijalne države uz visok nivo poštivanja ljudskih prava i sloboda, među kojima radnička prava zauzimaju značajno mjesto, za SDP BiH jedan je od programskih prioriteta.

2. Kao partija socijaldemokratske orijentacije, historijski vezana za radništvo, SDP BiH želi da afirmira prepoznatljive vrijednosti sindi-

kata i socijaldemokracije, dva historijski povezana pokreta, radeći na zajedničkim projektima u interesu radnika i radnica, sa ciljem poboljšanja njihovog položaja. Svjesna činjenice da je za popravljavanje ekonomskog i socijalnog položaja radnika bitna uloga sindikata, Socijaldemokratska partija BiH činiće organizirane napore za stvaranje uvjeta za potpunu slobodu djelovanja, organiziranja i okupljanja, tarifnu autonomiju i uticaj na procese donošnje kolektivnih ugovora, a sve u skladu sa normama Međunarodne organizacije rada i Evropske socijalne povelje.

3. SDP BIH želi biti politički glas sindikata u javnosti i političkom životu. SDP BIH i sindikati dijele zajedničke vrijednosti, te je stoga potrebno sindikalnu ideju vratiti u kolosijek autentičnog lijevog mišljenja i djelovanja. U vremenu u kojem živimo, samo zajedničkim i koordiniranim radom je moguće izboriti se za te vrijednosti. Partnerski odnos Socijaldemokratske partije BiH i Sindikata predstavlja prirodnu vezu u ostvarivanju ukupnih interesa radništva, kako materijalnog tako i društvenog položaja.

4. Sindikati u BiH su jedna od poluga civilnog društva i trebalo bi da budu izuzetno vjerodostojan i snažan faktor koji se zakonskim i sindikalnim instrumentima bori za radnike. Organizirani sindikat danas u BiH nije u punoj funkciji radništva. Stoga je potrebna obnova i rekonstrukcija sindikata kao pokreta i kao ideje koja radništvo vraća na dnevni red historije. SDPBIH je spreman predanim radom i maksimalnom posvećenošću pomoći osnaživanju sindikata u borbi za interese radnika.

5. Potrebno je otvaranje javnog dijaloga u koji je nužno uključiti sve faktore u društvu, nevladine organizacije, srodne političke stranke i sve one koji su zainteresirani za socijalni dijalog i socijalno poboljšanje. SDP BIH smatra da sindikati ne mogu biti sami spram poslo-

davaca i države, kao faktora koji učestvuju u socijalom dijalogu, i stoga mu želi biti partner u tome.

6. SDP BIH smatra da je ovako konstituirana politička zajednica - Dejtonska država BIH - prirodni neprijatelj radništva. Kršenja prava radnika su ugrađena u sistem i sindikat mora objaviti svoju pobunu protiv toga. To znači da bi sindikati u BiH morali predanim radom stvarati uvjete za prevazilaženje entitetskog oblika organiziranja radnika! SDP BIH će u ovim nastojanjima biti partner sindikatima i svojim aktivnostima raditi na izgradnji Ustava BiH po mjeri svih njenih građana, a ne etnonacionalnih elita. SDP BIH smatra da pitanje solidarnosti treba sistemski definirati zakonima i odgovarajućim aktima.

7. SDP BIH je spreman ponuditi Sindikatu svu raspoloživu pomoć u njegovom organizacionom i promotivnom jačanju kao i osvajanju novih područja sindikalne borbe. Jedan od odgovora SDP BIH na aktuelnu krizu jeste i stvaranje društvenih uvjeta za permanentnu edukaciju, obrazovanje obespravljenih socijalnih skupina, zaposlenog radništva i radnika na čekanju, kako bi se potpuno osposobili za novu ekonomiju, nova sredstva rada, nove načine proizvodnje.

8. SDPBIH i oni sindikati u BiH koji prihvataju ovaj partnerski odnos definirajuće polje rada, način međusobnog informiranja, zajednička pitanja i projekte, te obezbijediti partnerstvo koje će svojim kvalitetom dovesti do unapređenja života i rada radnika i radnica. Ovakva suradnja će u budućnosti otvoriti mogućnosti institucionaliziranja partnerskih odnosa, koji će različite sporazume, protokole snažnije i funkcionalnije vezati partnere, a sa ciljem zadovoljavanja zajedničkih interesa.

9. SDP BIH smatra da je jak sindikat interes SDP BIH, kao što je i jak SDP BIH interes sindikalnog pokreta u Bosni i Hercegovini. Stoga

SDP BIH poziva sve sindikate u BIH, sindikalne mreže, lidere i aktiviste da zajedno sa SDP BIH i njegovim izabranim predstavnicima učestvuju u izradi zajedničke strategije nastupa i djelovanja kako bi se reafirmirala simbioza ove dvije organizacije, prirodne saveznice na lijevoj strani političke historije svijeta i političke historije Bosne i Hercegovine.

1. Klasno društvo u Bosni i Hercegovini danas

Prof. dr Nerzuk Ćurak

Da li je klasno pitanje danas važno i da li ga uopće treba ponovo staviti na dnevni red historije? Jesu li u pravu oni koji ovo pitanje smatraju deplasiranim u eri trijumfa neoliberalizma? Nisu u pravu, što na najbolji način potvrđuje epohalna kriza neoliberalizma i povratak debate o važnosti socijalizirane ekonomije. Radnički pokret vraća se u historiju i šalje poruku da ga kapitalizam nije sahranio. Simbolički, to potvrđuje i ovaj današnji skup. Radni materijal koji sam dobio tako intenzivno miriše na radništvo, na štampariju, na plave okovratnike, pa se pitanje klase u svoj svojoj punini otvorilo i ovom lijepom gestom organizatora. Naš današnji skup organiziran i u cilju promocije sindikalnih prava kao korpusa ljudskih prava neosporno je klasni skup. To je dobra konotacija u vremenu kada dematerijalizirana, nova ekonomija generalno ironizira radništvo.

Intelektualni guru britanskih laburista Anthony Giddens jednom prilikom je kazao kako je Marks bio uvjeren da će radnička klasa sahraniti kapitalizam, međutim, da se desilo suprotno: kapitalizam je sahranio radničku klasu. Ustvari, mogli bi kazati, sve do ove najnovije globalne ekonomske krize, da je ta Giddensova opservacija Marksa dosta dobro kotirala, dosta dobro igrala. Međutim, kriza koja, ne samo da kuca na vrata, nego je tu, neka zaboravljena pitanja svijeta života ponovo vraća u žižu.

Vidite, kada je Margaret Thatcher osamdesetih godina dvadesetog stoljeća gvozdenom odlučnošću odbila sindikalne zahtjeve britanskih rudara, bio je to trenutak koji je označio početak globalnog trijumfa neoliberalizma. Planetarna pobjeda tačerizma i reganomike te kolaps dugotrajnog komunističkog eksperimenta uticali su i na pojavu teorija koje su trebale dati naučnu verifikaciju neminovnosti globalnog trijumfa neoliberalizma pa se u tom kontekstu sredinom 90-tih godina XX

stoljeća pojavila i knjiga Francisa Fukuyame Kraj historije i posljednji čovjek, u kojoj se tvrdi da živimo kraj povijesti i da u institucionalnom smislu ništa više ne može zamijeniti neoliberalni kapitalizam i ideologiju slobodnog tržišta a ključni dokaz je što su se sve zemlje koje su krenule na put socijalizma, vratile u kapitalizam, izuzimajući Kinu, Kubu i Sjevernu Koreju. Ipak, i to je relativna ocjena, jer u Kini imamo nevjerovatno primjer eksperimenta a to je sinteza monopartijskog sistema i neke vrste slobodnog tržišta. To je nešto novo, što do sada nismo vidjeli, jer smo uglavnom učili da slobodno tržište ne ide bez demokracije što kineski političko-ekonomski poredak demantira. Međutim, ono što bi nas najdirektnije trebalo zanimati je pitanje radništva danas i ovdje, u Bosni i Hercegovini. Da li je politička ljevica u BiH to pitanje uzela u svoje ruke na najbolji način? Postaviti to pitanje znači misliti sindikat i sindikalni pokret o čemu ću poslije nešto reći, ali želio bih da naglasim nekoliko momenata koji se tiču našeg političkog poretka, a u najužoj su vezi sa pitanjem radništva. Smatram da je dejtonska država prirodni neprijatelj radništva. Znači da je ovako konstituirana politička zajednica ne samo protivnik, nego i neprijatelj radništva. Radništvo upotrebljavam u najširem mogućem smislu kao sintezu plavih i bijelih okovratnika, svih onih koji svojim umom, svojim znanjem, svojim rukama zarađuju bilo kroz individualni poduhvat, bilo kroz rad kod privatnih poduzetnika, bilo u javnim preduzećima ili institucijama.

Dejtonska država je ideju etničke reprezentacije podigla na najviši mogući nivo, tako da današnja naša država ne postoji radi svojih ljudi, radi boljitka svojih građana i građanki, nego ona postoji samo da bi se etničko, kao jedino političko, prostrlo po cijeloj zemlji i da se mi svi samo i samo u tome prepoznavamo. Jeste li primijetili da pripadnici različitih nacija, od najnižeg nivoa društvenog organiziranja do najvišeg, gotovo da međusobno ne razgovaraju. Međusobno samo razgovaraju nacionalne elite, a kao rezultat imamo jedno veliko bezglavo ništa. U bosansko-hercegovačkom parlamentu sjede vojnici nacionalizma i razgovaraju,

ali taj razgovor nije zasnovan na politikama prijateljstva, već samo dalje distribuira ideju etničkog kao našu jedinu ideju, kao zlatno tele kojem se moramo klanjati. E pa ne moramo! Vjerujem da govorim pred pravim skupom, pred ljudima koji se hoće tome suprotstaviti i koji treba tome da se suprotstavljaju. Zašto? Zato što smo ušli u dejtonsku matricu i više ne postavljamo važna pitanja. A ta se pitanja moraju postavljati jer će nas progutati nebitnost. Dakle, pored najvažnijeg pitanja naše recentne povijesti a to je promjena političkog sistema kako bi zemlja zadobila državni razlog, mi se moramo baviti i pitanjima koja kolokvijalno zovemo pitanjima svakodnevnog, golog života, moramo se svim svojim znanjima unijeti u pitanje egzistencije obespravljenih, poniženih, osiromašenih, marginaliziranih, isključenih.

Šta u tom segmentu lijeva ideja i lijevi pokret mogu uraditi? Trebamo, na neki način i prije svega, vratiti identitet radništvu. Protesti, štrajkovi koji se dešavaju vrlo često su samo ad hoc djelovanje radi promjene egzistencijalne nužnosti, često jedini način da se dobije zaslužena plaća koja kasni. To nije dovoljno za zbiljsku afirmaciju radništva, izgubljenog u labirintu nacionalizma i rigidnog konzervativnog klerikalizma. Čini mi se da je sa dnevnog reda sadašnjice pitanje organiziranog radništva skinuto, gurnuto u sekundarni rukavac bosanskohercegovačke nacionalističke historije - histerije, kao da je zaista postalo passe. Ne mogu se ljudi koji proizvode novu vrijednost tretirati kao nevažnost. To može biti logika tajkunskog etnokleptokratskog nacionalizma ali ljevica je prinuđena da ne uzmiče u odbrani i favorizaciji radničkog pitanja. Obnova sindikalnog pokreta jeste veliki poduhvat koji traži predani rad, ali za mene je upravo utopijski angažman u ovom smislu jedan od ključnih u širenju područja borbe za Bosnu i Hercegovinu kao političku zajednicu svih njenih ljudi. Konsekventno, to znači da je smisao sindikata u BiH danas prevazići entitetski oblik organiziranja! Pazite, gledajte šta se desilo, država koja je prirodni neprijatelj radništva zahtijeva od radništva da se institucionalno organizira tako što će pratiti entitetsku liniju države. To

je apsurdno, jer se radnički pokret pojavljuje kao saveznička figura nacionalističkog projekta destrukcije Bosne i Hercegovine. Ja mislim da sindikat mora objaviti svoju pobunu protiv toga. Zašto? Zato što je sinteza etničkih elita i radništva početak, (iako se ne mora dogoditi u najgorem obliku) neka vrsta uvoda u nacionalsocijalizam. Ovo izgledaju krupne riječi, ali to je naprosto tako: ako radništvo prati nacionalističku liniju organizacije države, ono je saveznik nacionalističkih elita. To je formalnogički zaključak, a ne samo politički.

Trenutak u kojemu se nalazimo zahtijeva ulaganje ozbiljne energije u redefiniranje i uozbiljenje sindikalnog pokreta u Bosni i Hercegovini. Možemo činiti male korake, velike korake i male velike korake. Jedan od tih malih velikih koraka je permanentna edukacija obespravljenih socijalnih skupina, zaposlenog radništva i radništva na čekanju kako bi bili u dosluhu sa novom ekonomijom, novim sredstvima rada, novim načinima proizvodnje. Takvih je jako puno u ovoj zemlji i prirodni su birači SDP-a ako je SDP prirodni saveznik radništva i isključenih socijalnih grupa. Vidite šta je uradio globalni neoliberalizam: on je radnike sveo na puke potrošače i na konzumente, životni iskaz radništva sveden je na konzumerizam, na gledanje raznih tabloidnih i primitivnih programa kojima se pravi potpuni odmak radnika od ključnih pitanja koja se tiču njegovog života. To se može preokrenuti instistiranjem i djelovanjem na edukaciji. Šta to znači? To znači osmišljavanje projekata i traženje sredstava za projekte kojima će se utvrditi koliko ljudi koje kolokvijalno smatramo radništvom se koristi informacionim tehnologijama, koliko su informirani o svijetu života jer "biti djelotvoran znači posjedovati informaciju", koliko čitaju, koliko su zaboravili socijalizam i sebe kao mogućeg subjekta promjene, itd. itd. Svi mi, koji se na različite načine borimo za legitimni povratak autentičnog lijevog mišljenja u naš politički i javni prostor, svojim djelovanjem proizvodimo instrumente borbe za preživljavanje lijeve ideje u vremenu infokapitalizma. Obrazovanje je jedan od tih instrumenata. Finska je, recimo, očigledan primjer zemlje koja je

uložila ogroman novac i resurse u obrazovanje. To je zemlja sa najboljim obrazovnim sustavom danas u svijetu. Svi građani Finske, (a to je projekat sličan ovome koji zagovaram) trebaju biti obrazovani sukladno vremenu i njegovim tehnologijama, nema podjele na stare i mlade.

Shodno tom cilju, u Finskoj nove tehnologije kao instrument moći nisu strane radništvu, u najširem smislu te riječi, bez obzira na starost. To je važan projekat novog opismenjavanja prirodnih saveznika SDP-a i drugih lijevih stranaka. Treba ga pokušati realizirati dolaskom na vlast.

Želim ponovo da problematiziram sindikat iz još jednog ugla. Organizovani sindikat u BiH, ovakav kakav imamo, nije u stvarnoj funkciji radništva. On to apriori nije samom svojom organizacijom jer je, hoćeš- nećeš, u funkciji etnonacionalnih elita. S druge strane, u konkretnom polju sindikalne borbe sindikat je zakazao jer se potrošio višegodišnjim praznim prijetnjama vladajućim politikama, pa je izgubio vjerodostojnost. Od završetka rata do danas sindikalni čelnici su x puta prijetili generalnim štrajkom, slali poruke nacionalističkim elitama da će iskoristiti moć sindikalnog organiziranja radi zaštite i afirmacije radničkih prava, ali sve su to bile lažne poruke, pa je vlast shvatila da u sindikatu nema ozbiljnog protivnika. Tako su te lažne prijetnje izgledale i još uvijek izgledaju kao deal sa onima kojima se prijeti. Dosta je s tim lažnim prijetnjama, jer sindikat bi trebao biti jedan izuzetno vjerodostojan i snažan faktor koji se sindikalnim instrumentima bori za radnike. Ta borba se ne vidi. Ona će biti vidljiva kada sindikat smogne snage da sindikalnu ideju u potpunosti, uprkos političkom poretku, vrati u kolosijek autentičnog lijevog mišljenja i djelovanja. Da bi se to desilo potrebno je napraviti iskorak iz beznađa u kojemu živimo. Naša jedina šansa je ne paziti na realnost, izdići se iznad realističkog beznađa čiji suvereni vladari samo iznova produciraju nacionalizam i uvjeravaju nas da je sindikalna solidarnost ljudi različitog etničkog predznaka anahronizam bivšeg sistema (!?!).

2. Pravo na rad kao fundamentalno ljudsko pravo

Prof. dr Kadrija Hodžić

Umjesto uvoda: okvir za kršenje radničkih prava u BiH

Od kada je Šarl Furije, utopistički filozof, prvi skrenuo pažnju na pravo na rad, ovaj je pojam tokom XVIII, XIV i XX stoljeća otvoren kao jedan od najaktuelnijih političkih, socijalnih i ekonomskih pitanja proizašlih iz tretiranja fundamentalnih ljudskih prava i materijalnog blagostanja pojedinaca. Krajem XX i početkom XXI stoljeća pristup zaštiti pravo na rad je s ekonomskom ideologijom neoliberalizma dalje iskomPLICIRAN, a pojačana globalna konkurencija pogoršava uvjete rada i standard radnika. U „specifičnim specifičnostima“ Bosne i Hercegovine ove nepovoljnosti su izražene u još drastičnijoj formi, što nas opredjeljuje da definiramo nešto što bi se moglo označiti okvirom za kršenja radničkih prava u Bosni i Hercegovini, a koji se konstituira problemima bosansko-hercegovačkog ukidanja rada:

- (1) neoliberalnim obrascem ekonomskog razvoja,
- (2) otvaranjem problema dualne radne snage, uključujući pojavu atipičnih oblika rada i (3) alarmantne nezaposlenosti.

S jedne strane, pravo na rad i zaštita radničkih prava među najkrupnijim su problemima iz oblasti ljudskih prava u BiH, budući da njihovo kršenje ne proizilazi iz pojedinačnih slučajeva nepoštivanja prava radnika, već proizilazi iz sistemskog okvira i ideološkog obrasca po kome se BiH razvija, pri čemu kršenje ovih prava direktno sprečava ekonomski razvoj BiH, s jedne strane, a s druge strane protivno je stabilnoj demokratiji i funkcioniranju tržišta uopće.

S druge strane u Bosni i Hercegovini je na sceni jedan pristup koji nalazimo istina i u drugim zemljama, a koji se tiče problema dualne radne snage u strukturi radne snage postoje oni koji rade državnom i javnom sektoru, u nekim velikim preduzećima – čija su prava zaštićena i pokrivena kolektivnim ugovorima. Nasuprot njima postoji velik dio radne snage koja je potpuno nezaštićena, od onih koji rade na crno, onih koji rade u malim privatnim preduzećima gdje nema sindikalnog organovanja (bilo zbog nemogućnosti organiziranja bilo zbog snažnijeg pritiska poslodavca), pa do onih koji rade u sektorima u kojima je prosječna plaća manja od visine potrošačke korpe i onih koji rade u preduzećima u procesu stečaja. Prava radnika u svim ovim slučajevima nisu pokrivena sindikalnim djelovanjem, odnosno kolektivnim ugovorima, a takvih radnika u Bosni i Hercegovini je, prema procjenama, 150-200.000. Usto, ovim „slučajevima“ se mogu pridružiti i sve više zastupljeni atipični oblici rada, kao što su ugovori o radu na određeno vrijeme, rad na ugovore o djelu (honorarni rad), rad kod više poslodavaca, sezonsko zapošljavanje radnika i sl. Ovi radnici se, također, ne učlanjuju u sindikate niti su obuhvaćeni kolektivnim ugovorima. Dakle, radnici u svim predhodnim slučajevima izloženi su samovolji poslodavaca.

U širem kontekstu ovdje bi uključili i kršenje prava u polju etničkih razlika radnika koji se nađu na „ pogrešnoj teritoriji“, prizašle iz Dejtonskog konstituenta, a koje ostaje „izuzetan moćan izvor kršenja ljudskih prava“ u Bosni i Hercegovini.¹

Etnička (teritorijalna) razdrobljenost i česta razjedinjenost sindikalnih organizacija, koja relativizira njihovu uvjerljivost pozicija koja zagovaraju, umanjuju i šanse socijalnog partnerstva sindikata, države i poslodavaca, koje u demokratskim državama uključuje formalizovane i neformalne oblike saradnje i usklađivanja suprotstavljenih interesa ovih triju

1 Vid. godišnje izvještaje State departmenta o stanju ljudskih prava u svijetu i nalaz američkog državnog tajništva u odnosu na stanje prava u svakoj pojedinačnoj zemlji.

strana na području reguliranja rada i tržišta rada. Opći zaključak izveden iz primjenjenog obrasca ekonomske tranzicije iz kojeg su izvedeni svi opisani „slučajevi“, glasi: kršenje prava na rad u Bosni i Hercegovini imaju si(ste)matski karakter!

Obrazac tranzicije kao okvir kršenja radničkih prava

Obrazac tranzicije i postratne rekonstrukcije Dejtonske BiH konstantno su zaokupljeni problemima izgradnje liberalnog društva (tržišta i demokratije), ali više njegove političke nego ekonomske sadržine, što je kao posljedicu imalo ostavljanje u sjeni ekonomskih i socijalnih prava ili ih u najmanju ruku ostavljalo u drugi red drugi red društvenih ciljeva u zemlji. Ovakvo si(ste)matsko zapostavljanje ovih prava, koja su najtežu pogodila upravo radnička prava, prozilazi iz najmanje četiri razloga:

Prvi razlog je što se glavna pažnja nakon demokratskih promjena usredređuje na zaštitu građanskih i političkih prava a zapostavljaju socio-ekonomska prava, što je prvi plaćeni danak primarnog političkog cilja tranzicije po kome je trebalo radikalno onemogućiti svaku primisao na restituciju predhodnih političkih nomeklatura. Tek je novelovac Yunus iskoristio priliku da istakne važnost ekonomskih prava i oslobođenja od siromaštva, koje podrazumjeva i siromaštvo zaposlenih..

Drugo, ekonomski razvoj zemlje je potpuno zasnovan na neoliberalnom obrascu, utemeljenom isključivo na makroekonomskoj poglavito finansijskoj stabilnosti, što je zapostavilo realni sektor, koji stvara materijalne preduslove za otvaranje radnih mjesta i primjene prava na rad. Prva posljedica ovako postignute kvazi makroekonomske stabilnosti u Bosni i Hercegovini je više nego izražen nezaposlenosti – koju pokazuje registrovana stopa nezaposlenosti od preko 40 %, a u nekim dijelovima Bosne i Hercegovine čak i od preko 50 %, što je iznad stope nezaposlenosti od 48 % koja je predhodila Hitlerovom dolasku na vlast u Njemačkoj tridesetih godina prošlog stoljeća. Ovakva situacija prijete

urušavanjem ukupnog sistema socijalne zaštite na koju nije moguće odgovoriti klasičnim mjerama zaštite radničkih prava. Treće, političke tenzije i etnonacionalne divergencije spustile su prag socijalne osjetljivosti radnih slojeva, supstituirajući ih tezama o nacionalnim ugroženostima, koja su iznad ugroženosti prava radnika.

I na kraju, ono što dodatno otežava zaštite ovih prava jesu poznati problemi s pravosuđem i s efikasnošću sudske zaštite radničkih prava. Iz mnogih primjera u praksi svjedočimo da sporovi predugo traju i da se, produžujući agoniju onima kojima povreda ovih prava podrazumjeva ugrožavanje elementarne životne egzistencije. Ovo je, uslijed neizgrađenosti pravnih mehanizama, naročito izraženo u slučajevima stečajeva.

Kao rezultat toga danas imamo: nemoćne i podijeljene sindikate, izraženo sivo tržište rada, zatim neaktivne profesionalne organizacije koje bi trebalo da se uključe, i nedovoljan pritisak na državu da prava na ovom planu ispuni.

Kvazi makroekonomska stabilizacija kao okvir kršenja radničkih prava

Već smo napomenuli da je ostvarivanje ekonomskih i socijalnih prava u velikoj mjeri ovisno od ekonomskog razvoja. Bosanskohercegovački ekonomski razvoj je zasnovan na neoliberalnom obrascu, utemeljenom isključivo na makroekonomskoj, poglavito finansijskoj stabilnosti. Reducirana tržišna transformacija BiH na vrlo uski broj elemenata po kojima se izvodi, prije svega, na makroekonomsku stabilizaciju, pri čemu zemlja uživa isključivo i samostabilnost, tzv. nominalnih indikatora, a to su stabilnost i konvertibilnost domaće valute, fiksna devizni tečaj i niska stopa inflacije.

Ovakav obrazac proizveo je etabliranje makroekonomske stabilizacije kao cilja tranzicije, a ne njene prve pretpostavke. Iako su bosanskohercegovačku makroekonomsku stabilnost i ekonomski razvoj eksplicite

priječe i priječe domaće insuficijencije (permanentna politička neusaglašenost i etnonacionalne divergencije o reintegraciji države), implicitna ekonomska slabost proizilazi iz primjenjenih neoliberalnih ekonomskih načela (tzv. Washingtonski konsenzus), izvedenih iz odlika snažne države a primjenjenim u tranziciji slabe države kakva je dejtonska Bosna i Hercegovina. Štaviše, neki od ekonomista smatraju da su: „forsiranje Washingtonskog konsenzusa, to jest shok terapije i uporne ubrzane privatizacije posebna su prijetnja budućnosti bosanskohercegovačkog društva“.

Zapravo u BiH je potpunije nego u druge tranzicijske zemlje unijet (neoliberalni) obrazac stabilizacije kao dominantni ekonomski cilj, u kome su monetarnoj politici data uporedo ili alternativno dva zadatka: razvoj i stabilnost. Podržana drugim mjerama, monetarna politika daje izvjesne rezultate u savladavanju recesije ili obuzdavanju inflacije, ali iskustva pokazuju da uspješno ne eliminira drugi problem: kad savladava recesiju ne obuzdava inflaciju a kad obuzdava inflaciju, ne osigurava dovoljan razvoj.² Potonji slučaj je potvrđen na primjeru BiH, u kojoj je svaka makroekonomska stabilnost krhka ako nema i dinamiziranje ekonomije, odnosno povećavanja produktivnosti a time i konkurentnosti zemlje.

Ovakav obrazac koji je u Bosni i Hercegovini doslovno nametnula sveprisutna međurodna zajednica, proizveo je etabliranje makroekonomske stabilizacije kao cilja tranzicije, a ne njene prve pretpostavke. Iako su bosanskohercegovačku makroekonomsku stabilnost i ekonomski razvoj eksplicite priječili i priječe domaće insuficijencije (permanentna politička neusaglašenost i etnonacionalne divergencije o reintegraciji države), implicitna ekonomska slabost proizilazi iz u tranzicionom paketu od strane IMF i Svjetske banke primjenjenim načelima Washingtonskog konsenzusa, izvedenim iz odlika snažne države a primjenim na slabu državu kakva je dejtonska BiH. Štaviše, neki od ekonomista

smatraju da su: «forsiranje Washingtonskog konsenzusa, to jest shok terapije i uporne ubrzane privatizacije posebna prijetnja budućnosti BH društva.»³

Uz aksiomatsko stajalište da je makroekonomska stabilnost preduslov održivog ekonomskog rasta, primjena ovog neoliberalnog koncepta, međutim, dobro je doprinijela uspostavljanju kvazi makroekonomske ravnoteže u zemlji, s alarmantnom registriranom stopom nezaposlenosti.. Zaboravljeno je da po Okunovom zakonom (1964), procenat sniženja nezaposlenosti doprinosi porastu GDP za 2 %, te da porast zaposlenosti dovodi do porasta produktivnosti rada i shodno tome se efekti zaposlenosti kumuliraju na rast GDP. Dakle, procenat nezaposlenosti doprinosi padu GDP-a! Okunov zakon doveo je do općeg prihvatanja aktivne stabilizacije ekonomske politike koja je postala ključ koji je otvorio vrata ekspanziji svjetske privrede u (keynesijanskim) 1960-im godinama. U Bosni i Hercegovini je razmišljano na sljedeći način: privatizacija će dovesti do porasta ekonomske efikasnosti, a zahvaljujući njoj će na dugi rok i zaposlenost porasti. "To je tzv. trickle down efekat, koji prema pravilu ne funkcioniра. Osim toga, kako je pisao Keynes, na dugi rok svi smo mrtvi."⁴

Neuspjeh reformi u neprilagođenim uslovima, kako su se kritičari neoliberalne tranzicije (J. Stiglitz, G.Z. Kolodko, B. Horvat i drugi) izjasnili, logička je posljedica "nerazumijevanja osnova tržišne privrede i osnova institucionalnih reformi." Ovakav pristup, s jedne strane, proizilazi iz "pretjeranog oslanjanja na školske neoklasične modele ekonomije", koje sveopće liberalizacije i privatizaciju shvataju "kao znak uspjeha", a ne kao "sredstvo za postizanje razvojnih perspektiva". I, s druge strane, reduciranje ekonomskog neoliberalizma na mali broj instrumenata

3 Izjava Manojla Babića na Tribini nezavisnih ekonomista u Sarajevu, prema "Oslobođenje", nedjelja, 2. mart 2008., str. 6.

4 D. Stojanov, Ekonomija podjele, "DID", Sarajevo, 2000..

(makroekonomska stabilnost, liberalizacija trgovine i cijena s otvorenom ekonomijom i privatizacija), kojima će se ekspresno kreirati tržište, koje će ubrzo izvršiti preraspodjelu dobara i dodijeliti ih efikasnim vlasnicima. Shodno Stiglitzevim analizama, model zapostavlja upute neoklasične teorije po kojoj su za funkcioniranje tržišne privrede (u smislu Pareto efikasnosti) jednako neophodni konkurencija i privatno vlasništvo. Shok terapijski prenos (distribucija) državne svojine je lako izvodljiv, ali takva privatizacija ne doprinosi stvaranju osnova tržišne ekonomije.

Otuda, "to što privatizacija nije uspjela da udari temelje tržišnoj ekonomiji nije slučajnost, već logična posljedica načina na koji je ona sprovedena." Krajnji ishod ovakvog pristupa, kako je i ukazivala kritička misao, a što je i ispoljeno u slučaju BiH, je sljedeći:

(1) "privatno tržište, bez adekvane institucionalne strukture, može dati podsticaj jedino procesu rasprodaje državne imovine",

(2) ako se tržišta prebrzo otvaraju za konkurenciju, prije nego što se uspostave snažne finansijske institucije, postojeća nezaposlenost će biti dalje produbljivana,

(3) politike na kojima počiva Washingtonski konsenzus mogu osigurati jedino kratkoročnu stabilnost, ali ne i dugoročan rast.

Očigledno da najveći dio neuspjeha ekonomskih reforme proizlazi iz predhodnih zaključaka, što je u potpunosti bacilo u sjeni potrebu razvijanja zaštite ekonomskih i socijalnih prava radnika.

Stečaj kao okvir kršenja radničkih prava

Bosankohercegovačka ekonomska misao i praksa znatno zaostaju za potrebama unapređenja problema bosankohercegovačkog „tržišnog društva“ u nastajanju i potrebi njegovog funkcioniranja na razini normalnih tržišnih privreda. I dok je taj cilj u većini tranzicijskih zemalja ostvaren, BiH se nalazi blizu situacije koju je Franklin Roosevelt označio

“programom čija glavna teza nije da sistem slobodnog poduzetništva radi stjecanja profita i zaposlenosti ne samo da nije uspio u ovoj generaciji, već da nije još ni pokušao”. Da je to tako pokazuje institucija stečaja, koja sasvim suprotno, čak i domaćoj zakonskoj mogućnosti o reorganizaciji stečajnog dužnika – biva pretvorena u praksu odlaska preduzeća pod bubanj. U Federaciji BiH ima preko 400 pokrenutih stečajnih postupaka ili predhodnih postupaka i 600 likvidacija pravnih lica, te da je nad oko 220 pravnih lica otvoren stečajni postupak, a ostali su u toku u vidu “predhodnog postupka.” Dakle, došlo je do vala besmislenih stečaja koji razaraju privredu, odnosno reduciraju djelovanje tržišta. Usto, višegodišnje trajanje procedure i masovno okončanje stečaja u vidu likvidacije preduzeća govori da u našim uslovima preduzeća u stečaju ne završavaju na tržištu nego na bubnju. Umjesto da procedura stečaja vodi ka drugačijem izlazu posrnutog preduzeća na tržište, kako se uobičajava u zapadnim tržištima, stečaj je postao cilj sam po sebi, više pravni obračun sa preduzećem nad kojim je otvoren stečajni postupak, koji se tretira kao “nužno zlo”, nego ekonomsko rješenje, odnosno moguća modalitet regulacije rentabilnog poslovanja privrednih društava.

Stečaj je tako izrastao u institucionalni izraz nepovjerenja u mogućnosti domaćih preduzeća, čime je znatno oslabio osnovni smisao o važnosti stečajeva koji vode prestrukturiranju. Ovo je očito, kad se ima u vidu sljedeće:

- a) praksa je demantirala važnost zakonske mogućnosti po kojoj su stečajevi važni jer vode prestrukturiranju, budući da skoro svi stečajevi završavaju u likvidaciji preduzeća (“reorganizacija stečajnog dužnika» koja omogućava “ozdravljenje privrednog društva u stečaju» ostaje mrtvo slovo na papiru);
- b) Najdragocjeniji kapital preduzeća jesu oorganizacija, poslovno iskustvo, tržišna uhdanost, uspostavljene poslovne veze i sami ljudi. A to se sve gubi stečajem.

- c) Stečajevi postoje i u kapitalističkim zemaljama. Pa naravno, ako se želimo uvesti u kapitalizam. Ali bez tržišnog ponašanja i šanse preduzeća za izlaz na tržište nema kapitalizma.
- d) Ponekad nema izlaza osim likvidacije preduzeća. Tačno. No onda će biti otvoreno 2-3 stečaja, a ne stotine kao što se radi u Bosni i Hercegovini. A to mora biti pogubno, jer u zemlji nema ni izdaleka niti dovoljan broj, niti toliko obučenih kadrova da vode desetine stečajeva. (pogubna je računica po kojoj da se završi stečaj nad 64 postojeća preduzeća u Tuzlanskom kantonu, treba preko 300 godina, budući da se ovaj postupak već vodi ukupno za njih sve 251 godinu!

Naravno, kad preduzeće postane nelikvidno, a posebno kad postane nesolventno nešto treba poduzeti. Praksa razvijenih tržišnih ekonomija je da u prvom slučaju problem rješavaju banke, a u potonjem država. Međutim, i banke i država zakazuju. Prve, zato što se vode objektivnim mjerilom racionalnosti, što je razumljivo samo po sebi, a druge zato što nemaju svijest da treba sačuvati materijalni i ljudski kapital, što je, opert, vrlo teško razumjeti. Banke se, iako plivaju u likvidnosti, nećkaju davati kredite privrednim društvima poučene tolikim stečajevima, likvidacijama i nenaplativim dugovima. Sigurniji komitetni su građani, a preostali višak sredstava banke zadržavaju makar im to povećavalo jedinične troškove (pa tako i kamate). Ekonomsko znanje o tržištu pokazuje da nema loših preduzeća, ali ima loših direktora, proizvodnih programa i loše državne politike sa lošim stečajnim upravicima.

Na kraju, umjesto zaključka ponudiću neka od rješenja u razvijenim tržišnim ekonomijama:

- 1) U mnogim zemljama posrnula državna, a sve više i privatna preduzeća preuzimaju radnici. Preduzeća i dalje uspješno posluju pod radničkom upravom, a radna mjesta ostaju sačuvana.
- 2) U ekonomskoj teoriji je poznato da privatna rentabilnost nestaje kada privatni poduzetnik ne može pokriti plaće zaposlenih, ali

da je odnosna proizvodna djelatnost društveno ipak rentabilna. Naime, u uslovima nezaposlenosti resursa – radne snage, proizvodnih kapaciteta ili zemlje – dokle god neko preduzeće stvara bar izvjesni društveni proizvod, makar nema profita i ne može pokriti svu amortizaciju i plaće, ono je društveno rentabilno jer povećava nacionalnu proizvodnju. U taj slučaj spadaju i neka preduzeća nad kojima je proveden ili najavljena stečaj, čime je smanjena proizvodnja, povećana nezaposlenost, uništen formirani ljudski kapital i tako nanijeta šteta privredi.

3) Kako je u mnogim tranzicijskim zemljama došlo do vala besmislenih stečajeva koje slabe ekonomsku snagu zemalja, i u Svjetskoj banci su odlučili da nešto treba poduzeti. Zamisao je da se formiraju Enterprise Restructuring and Support Centres kao neprofitne korporacije koja će se baviti reorganizacijom nesolventnih preduzeća. Eklatantan primjer je Moldavija u kojoj se na ovoj osnovi već nešto i učinilo.

Od ove ideje se nije dalje otišlo, a ostala je potpuno nezapažena u BiH. U tu, svrhu, prenijeću ideju pokojnog zagrebačkog ekonomiste i profesora B. Horvata, po kome treba osnovati Agenciju za posrnula preduzeća. «Kao što se pokvarene mašine ne bacaju ili se ne prodaju u staro željezo, već se poziva servis za popravak. Isti bi se princip trebao primjeniti i na «pokvarena» preduzeća. Preduzeće s teškim gubicima može se i samo javiti agenciji, a nesolventno automatski prelazi u nadležnost agencije. Agencija okuplja iskusne upravljačke kadrove koji preuzimaju problematična preduzeća i reorganiziraju ih. Kad ih opet postave na noge, preduzeće nastavlja s normalnim poslovanjem».

Umjesto zaključka: paradigmatičnost poboljšanja uslova zaštite ekonomskih i socijalnih prava - Si(ste)mske mogućnosti doprinošenja zaštiti ekonomskih i socijalnih prava radnika.

U dugoročnom konjekturu, prva i najvažnija stvar u zaštiti ekonomskih i socijalnih prava jeste promjena teorijsko-ideološke paradigme koja je na sceni. Dosadašnji obrazac ekonomskog razvoja zasnivao se na reduciranju tranzicionog paketa, na privatizaciji i restriktivnoj monetarnoj i finansijskoj politici, pri čemu je potpuno zanemarena ili je u drugi plan stavljena potreba za dinamiziranjem ekonomije i otvaranjem radnih mjesta. Solucije za ekonomsku i socijalnu budućnost Bosne i Hercegovine morale bi se tražiti u promjenama ekonomskih dogmi i političkom setingu. Ta promjena može da se iskaže ovako: pristup ekonomskom rastu koji se zasniva na ekonomici proizvodnje, umjesto do sada primjenjivanog koncepta baziranog na ekonomici tražnje i slobodnom tržištu.

Drugo, otvaranje pozitivnog uticaja približavanja EU: direktive EU koje treba primjenjivati podrazumjevaju permanentnu kontrolu ostvarivanja socijalnih i ekonomskih prava radnika, što predstavlja srž evropskog socijalnog modela, a što se, između ostalog, odnosi na pitanja (zemlji-ma kandidatima) kao što su zaštita prava na rad, zatim odnos ženske i muške radne snage, zatim isto tako, koji se odnose na porodična prava koja proizlaze iz rada i td. itd. Prava i obaveze iz radnih odnosa se, dakle, moraju utvrđivati u saglasnosti sa međunarodnim standardima i Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. U Bosni i Hercegovini, međutim, nije ispunjena već prva pretpostavka, budući da, shodno Ustavu, ne postoji jedinstven Zakon o radnim pravima.

I na kraju, otvaranje općeg socijalnog dijaloga u koga je neophodno uvući sve relevantne faktore, od sindikata, poslodavaca i države do nevladinih organizacija, političke stranaka, koje su zainteresovane za socijalni dijalog i socijalno poboljšanje uslova rada.

3. Radnička prava u Bosni i Hercegovini su bez efikasne zaštite

Šuhret Fazlić

UVOD

Ovdje je važno napomenuti da sindikalno i političko organizovanje radničke klase u BiH započinje još u XIX vijeku, da su se radnici čitavo to vrijeme morali boriti za svoja osnovna prava, da su to nerijetko i životima plaćali i da je, makar govoreći u formalno-pravnim okvirima, radnička klasa u BiH bila u prilici da putem svojih predstavnika ili direktno učestvuje i u političkoj vlasti. Ako se ovo ima na umu onda i problem radničkih prava u BiH je u stvari nastojanje da se postigne nešto što je već jednom bilo ostvareno u praksi i što sadašnja generacija radnika itekako pamti.

I OSNOVA I SADRŽAJ RADNIČKIH PRVA U BOSNI I HERCEGOVINI

Ustav BiH

“Bosna i Hercegovina i oba entiteta osiguravat će najviši stupanj međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda. U tu svrhu oformljena je Komisija za ljudska prava ...” (Članak II, 1 Ljudska prava)

“U Bosni i Hercegovini izravno se premjenjuju prava i slobode garantirani Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda kao i njezinim protokolima. Ovi akti imaju prioritet nad svim drugim zakonima.” (Članak II, 2)

Aneksom I Ustava pobrojani su dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u BiH, među kojima se između ostalih nalaze i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966).

Ustav FBiH

Član 2, kaže da će Federacija BiH osigurati primjenu najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda...“ a u osnovnim slobodama spominje i “slobodu na rad” kao i “slobodu osnivanja o pripadanja sindikatima”, a dalje u članu VII. 3. kaže da su “međunarodni ugovori i drugi međunarodni sporazumi na snazi, u odnosu na Federaciju, i opća pravila međunarodnog prava, sastavni su dio zakonodavstva Federacije.

U slučaju bilo koje nesaglasnosti između međunarodnih ugovora i zakonodavstva, prevagnut će međunarodni ugovori.” Na kraju, vezano za Ustav Federacije BiH u zaštitu temeljnih ljudskih prava i ovaj Ustav predviđa (Aneks ustava FBiH) da određena međunarodna pravna akta koja regulišu zaštitu ljudskih prava imaju snagu ustavnih odredbi.

Pored ostalih se spominju Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948), Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda i dopunski protokoli (1950?), Evropska socijalna povelja (1961), i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966).

Univerzalna deklaracija UN o ljudskim pravima

Član 23 kaže:

- “(1) Svako ima pravo na rad, na slobodan izbor zaposlenja, na pravične i zadovoljavajuće uslove rada, i na zaštitu od nezaposlenosti;
- (2) Svako, bez ikakve razlike ima pravo na jednaku platu za jednak rad;
- (3) Svako ko radi ma pravo na pravednu i zadovoljavajuću naknadu koja njemu i njegovoj porodici obezbjeđuje egzistenciju koja odgovara ljudskom dostojanstvu i koja će, ako bude potrebno, biti upotpunjena drugim sredstvima socijalne zaštite;
- (4) Svako ima pravo da obrazuje i da stupa u sindikate radi zaštite svojih interesa.

Član 24 kaže:

“Svako ima pravo na odmor i rasonodu, uključujući razumno ograničene radnog vremena i povremeni plaćeni odmor.”

Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966) i Evropska socijalna povelja

- pravo na rad, “pravo svakoga na mogućnost da zaradi dovoljno za život”;
- pravo na pravičnu naknadu, sigurne i zdrave uvjete rada, jednaku mogućnost za svakoga da bude unaprijeđen, odmor, slobodno vrijeme;
- pravo na sindikalno organizovanje;
- zaštita porodice, majčinstva i djece;
- pravo na odgovarajući životni standard, pravo svakoga da bude zaštićen od gladi, itd.;
- pravo na socijalnu sigurnost;

Konvencije i preporuke Međunarodne organizacije rada (MOR)

Zakoni

Radnička prava su na kraju regulisana i zakonima od kojih je svakako najvažniji Zakon o radu kao i kolektivnim ugovorima i opštim kolektivnim ugovorom i drugim zakonima, podzakonskim aktima i pravilnicima.

II STANJE RADNIČKIH PRAVA U BiH i USK

Koji su to glavni faktori koji determiniraju kvalitet radničkih prava u BiH i USK?

- U ratu razrušena privreda;
- Tranzicijsko društvo, prelazak sa dogovorne socijalističke ekonomije na kapital odnos, malo tržište;

- Opšta neuređenost države, država je slaba i neorganizovana, podijeljena, sa glomaznom strukturom i neefikasna, razbijena radnička klasa i podijeljena po nacionalnom kriteriju, slab i neutjecajan sindikat (apsurd da se radnička prava često puta pokušavaju ostvariti kroz npr. organizovanje boraca i sl.);
- Privatizacija koja nije zadovoljila ni etički kriterij (da vlasnicima postanu oni koji su to zaslužili,) ni ekonomski (da vlasnicima postanu oni koji znaju raditi i koji imaju novac nego su vlasnicima postali zaslužni);
- Nepostojanje duštvenog ugovora, odnosno saglasnosti o tome šta ko treba da radi. Još uvijek su rašireni stavovi (zbog prakse socijalističke i samoupravne privrede i vlasti radničke klase) da se je neko preko noći obogatio, postao vlasnikom tvornice, a do juče nije imao ništa, "a ja sam gradio to i to". Sve to stvara lošu klimu u društvu i praksu da se svi poduzetnici unaprijed proglašavaju lopovima, poduzetnici se takođe osjećaju nezaštićenim i umjesto da rješenje traže u zakonitosti i stvaranju za sve jednakih uslova za privređivanje oni vrlo brzo shvataju da im je najbolja "investicija" involviranje u politiku direktno ili indirektno, zauzimaju se busije i tamo gdje radnici i poslodavci uspiju naći zajednički jezik i uspjeh je neminovan.
- Sprega političkih centara moći i vlasnika kapitala, vlast se postavlja u službu kapitala, nerijetko se i to pravda nacionalnim kriterijima (nastavak rata ekonomskim sredstvima, jer ako postoje bogati Srbi ili Hrvati, pa bože moj i mi sve moramo uraditi da izgradimo i bogate Bošnjake" i ta prvobitna akumulacija kapitala se prvo odvijala kroz privatizaciju, pa onda pljačkanjem same države i napokon na račun prava radnika;
- Peronalna unija politike i privrede.

Koji su to najčešći oblici kršenja radničkih prava?

- Veliki broj stanovnika USK ne ostvaruje pravo na rad (podaci o broju nezaposlenih);
- Rad na crno, odnosno praksa poslodavca da imaju zaposlene u faktičkom radnom odnosu tj. bez sklapanja ugovora o radu što znači da je radnik prisiljen da radi bez zdravstvenog i penzionog osiguranja i bez svih ostalih prava iz radnog odnosa. Jedino što radnik odgovara u tom odnosu je naknada koja i nije pravična već je rezultat odnosa na tržištu radne snage. Praksa rada na crno je naročito zastupljena u građevinarstvu, trgovini, ugostiteljstvu, odnosno u sektoru usluga. Gledajući na veličinu preduzeća zastupljenija je u malim preduzećima kao i samostalnim radnjama. Radnici nakon nekoliko godina saznaju da nisu bili prijavljeni tek kada dobiju otkaz;
- Rad noću, nedjeljom, državnim i vjerskim praznicima;
- Pravo na bolovanje, radnici ne rijetko ne smiju ni otići na bolovanje jer im prijeti otkaz;
- I pored činjenice da su prijavljeni radnicima se ne uplaćuje zdravstveno i penziono osiguranje;
- Zapošljavanje radnika na privremenim i povremenim poslovima ili kao ugovor o djelu za poslove koji spadaju u osnovnu djelatnost;
- Zloupotreba instituta probnog rada;
- Pravo na pravičnu naknadu, zbog smanjivanja stope za uplatu doprinosa radnici se najčešće prijavljuju na nižu platu, a preostali dio se isplaćuje u kešu i često je sredstvo ucjene od strane poslodavaca;
- Zloupotreba odredbi o radnom vremenu, duže radno vrijeme od 40 sati sedmično, praksa trgovačkih lanaca, jedan dan odmora u 15 dana;
- Zloupotreba odredbi o odmoru posebno godišnjem odmoru, brojna preduzeća ne daju godišnji odmor nikako, neki manji broj dana nego što je zakonom predviđeno, neki to izbjegavaju

zapošljavanjem na određeno vrijeme, radnici ne smiju ni pitato za radno vrijeme, prekovremeni rad se ne plaća, nema preraspodjele radnog vremena;

- Diskriminacija žena posebno trudnica;
- Izbjegavanje mjera zaštite na radu sve radi ušteda;
- Ne plaća se godišnji odmor, ne isplaćuje se regres, topli obrok.

Ko i kako štiti radnička prava i provodi zakone u ovoj oblasti?

- Slaba država sa korumpiranim političarima, neorganizovanim institucijama, neefikasnim zakonima;
- Razjedinjen sindikat ne prihvaćen niti od države kao partner niti od radnika kao institucija zaštite (navesti neke pozitivne primjere u upravi, obrazovanju)
- Inspekcija rada (opisati način rada) Inspektor npr. Za držanje ne prijavljenih radnika, bez obzira koliko ih je izdaje prekršajni nalog i dužan je da naplati najmanju kaznu (1000 KM) bez obzira na broj neprijavljenih radnika. Inače su kazne po Zakonu u radu od 1000 do 10 000 za pravno lice i 3 500 za fizičko lice. U Hrvatskoj je to do 100 000 kuna u Srbiji je klazna do 1 milion dinara.
- Ako stranka plati tu kaznu ostaje se na tome, mogućnost da plati više je jedino ako ne plati tih 1000 već tražo sudski postupak. Inspekcija rada nema pravo izricanja privremene zabrane rada, ako to želi da uradi traži to od poreske uprave pravdajući brojem radnika koji su ne prijavljeni i za koje nije plaćen doprinos.

III ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ako država ne želi da se stavi u funkciju zaštite i ostvarenja radničkih prava, ako je sindikat slab i to još uvijek ne može da uradi, onda se stvara prostor za političko djelovanje. Socijaldemokratska partije Bosne i Hercegovine u žižu svog djelovanja mora da stavi ostvarenje i zaštitu radničkih prava i to najmanje iz dva razloga.

Prvi je principijelni, jer se to zbog njene tradicije, imena i proklamovane orijentacije i očekuje i drugi je praktični i pragmatični, jer je kvalitet života radničke klase u BiH tako slab, ljudi su nezadovoljni, nezaštićeni, gladni i umorni od "boraca za nacionalne interese".

Očekuju da se političari konačno počnu baviti suštinskim stvarima i pitanjima egzistencije. Beskompromisna borba za interese radnika i obespravljenih, ugnjetenih i zaboravljenih (naravno koristim ove možda i patetične izraze da naglasim svu dramatičnost trenutka), radikalna reforma u državi, politici i privredi su aktivnosti koje će SDP osigurati većinsku podršku birača već na narednim izborima.

Šta se može uraditi odmah u političkoj aktivnosti?

- U Bihaću gdje je SDP na vlasti jasno staviti do znanja da smo protiv svih oblika povreda radničkih prava na teritoriji općine i insistirati na dosljednom ostvarenju istih. U sve ugovore ugraditi da opština neće davati poslove onim preduzećima gdje je evidentirano kršenje radničkih prava, što treba regulisati općinskom odlukom;
- Izmjene ili dopune Zakona o radu, u smislu uvođenja drakonskih kazni za preduzeća koja krše radnička prava;
- Zabrana rada nedjeljom, državniom i vjerskim praznicima;
- Kontrola prekovremenog rada (tehnička rješenja);
- Akreditacije za sve zaposlene;
- Dosljedna primjena Zakona o stečaju. Preduzeća koja nisu u stanju da 3 ili 6 mjeseci isplate platu ili doprinose treba da idu u stečaj. Izbjegavanjem stečaja država štiti poslodavce neradnike;
- Regulisanje oblasti zaštite materinstva, trudničko bolovanje, i sl.

IV KAZNA

Kao i uvijek, sve društvene pojave uključujući ekonomiju su dinamični i višeznačni procesi. I ovaj put tržište djeluje svojom neumitnom sna-

gom. Nebriga države u zaštiti ekonomsko-socijalnih prava radnika kao i nemilosrdna eksploatacija od strane poslodavaca, uz odgovarajuće procese u okruženju dovodi do odlijevanja radne snage u susjedne zemlje, čega nažalost političari nisu još svjesni, a poduzetnici u pojedinim granama postaju toga svjeni na veoma bolan način. Već se osjeća nedostatak kvalitetne radne snage u pojedinim granama privrede, a ostvarenje i zaštita radničkih prava se namaće kao pitanje obezbjeđivanja ljudskih resursa, odnosno kao pitanje ostvarenja efikasnosti i profitabilnosti pojedinog preduzeća.

4. Pravo na rad kao ljudsko pravo - odnos normativnog i stvarnog

Prof. dr Nurko Pobrić

Sintagma ljudska prava, odnosno ljudsko pravo, pokazuje i prirodu i izvor ovih prava: to su prava koja ima svako samim tim što je ljudsko biće. Svako ljudsko biće ih posjeduje, bez obzira na prava i dužnosti koje pojedinac može imati (ili nemati) kao građanin ili građanka, član porodice, radnik ili radnica, ili član i članica bilo koje društvene ili privatne organizacije ili asocijacije. U osnovi ljudskih prava evidentna je njihova moralna ukorijenjenost, univerzalnost i internacionalni značaj, jer se tretiraju, u sve značajnijoj mjeri, kao međunarodna, ljudska prava, iako se dominantno propisuju, osiguravaju, štite, pa i ugrožavaju unutar države i naspram države.

Pravo na rad spada u kategoriju ekonomskih i socijalnih prava prema određenjima relevantnih međunarodnih akata o ljudskim pravima. Ova prava, uz kulturna prava, upotpunjavaju kompleks ili katalog ljudskih prava, posebno građanskih i političkih prava, jer se je ideja o ovim ljudskim pravima historijski gledano pojavila kasnije u odnosu na ideju o građanskim i političkim pravima. Osnovna usmjerenost ekonomskih i socijalnih prava je da ljude dovedu u sličan, pravedan i ravnopravan položaj, kako bi oni stvarno mogli da konzumiraju svoja ostala ljudska prava, posebno građanska i politička prava. Jer, teško je zamislivo da je čovjek koji živi na "rubu" materijalne egzistencije, koji nije ostavrio pravo na rad, i prava po osnovu rada, posebno zainteresiran i motiviran da se politički angažira, da koristi politička prava, koja mu nominalno pripadaju – na primjer, da koristi svoja biračka prava, pravo na političko organizovanje, te da mu je efektivno dostupno pravo na pristup javnim službama i sl. Navedeni primjer potvrđuje da između pojedinih kategorija kategorija ljudskih prava postoji komplementarnost, tj. bitna

veza i međusobna uslovljenost. Slično pravu na rad, prema konceptu međunarodnih ljudskih prava, pravo koje ima naglašeniju "socijalnu" nego "ekonomsku" dimenziju su prava koja nazivamo socijalnim pravima, koja treba da spriječe da čovjek usljed nepovoljnih okolnosti izgubi osnovne preduslove za stvarno pripadanje zajednici i ostvarivanje svojih prava toj zajednici. Takvo je pravo, na primjer, pravo na minimalni društveni standard, koje obuhvata ishranu, stanovanje i odjevanje. Ova su pravo prvenstveno zasnovana na načelima jednakosti i solidarnosti.

U navedenom slučaju, neku besprijekornu kalsifikaciju spomenutih ljudskih prava, teško je izvesti do kraja, što, u osnovi, i nema neki poseban praktični značaj. Jer je, na primjer, pravo na osnivanje sindikata, zajedno sa pravom na štrajk, ekonomsko pravo, ali je istovremeno i jedan vid građanske slobode udruživanja.

Ljudska prava, pa i pravo na rad, su glavna rezultanta i najznačajniji pokazatelj odnosa između političke valsti (države) i pojedinca/ke koji je "pod jurisdikcijom" date države. Ljudska prava, njihovo ostvarivanje ili neostvarivanje, određuju karakter osnovnih političkih onosa u političkoj zajednici. Prema tome, problematika ljudskih prava, neodvojiva je od problematike same političke vlasti. Stoga, politika ljudskih prava je stalni napor da se postigne koegzistencija čovjeka i vlasti u jednom neizbježnom odnosu i ta se politika nerijetko iskazuje u dramatičnim pojavnostima. Sva ljudska prava predstavljaju cijelinu. Nije opravdano tvrditi da su neka važnija od drugih. Naravno, pravo na život je najvažnije ljudsko pravo. Ipak, postojale su tendencije koje su naglašavale posebnu važnost nekih kategorija ljudskih prava. Građanski liberalizam ili neoliberalizam teži da potcijeni ekonomska, socijalan i kulturna prava smatrajući da država ne smije da se miješa u privredu i poduzetništvo, dok su mnogi socijalisti, naročito oni koji su vladali u zemljama tzv. "realnog socijalizma", tvrdili da su građanska i politička prava sekundarna i da nemaju poseban značaj u razvoju društva. Prije nego što nešto dodatno i konkretnije kažem o pravu na rad, čini se potrebnim još nešto

reći o ekonomskim i socijalnim pravima, u koje, naravno, spada i pravo na rad. Samorazumljivo i po svom nazivu ekonomskim i socijalnim pravima štiti se ekonomski i socijalni položaj čovjeka. Njihovim uživanjem, stvaraju se preduslovi za ostvarivanje svih drugih prava i ravnopravno učešće ljudi u društvenom životu. Univerzalni međunarodni akti kojim se štite ova prava su Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima koju je usvojila Generalna skupština UN 10. decembra 1948. godine, Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, zatim konvencije Međunarodne organizacije rada koje imaju poseban značaj za pravo na rad. Na regionalnom planu, najvažniji akt koji se bavi ekonomskim i socijalnim pravima je Evropska socijalna povelja, usvojena u okviru Vijeća Evrope. Njena specifičnost je u tome što, kao i kod nekih drugih akata uvojenih u okviru Vijeća Evrope, države nemaju obavezu da prihvate sve njene odredbe. I zakonodavstvo Evropske Unije se bavi socijalnim i ekonomskim pravima. U Evropskoj Uniji ekonomska i socijalna prava se prihvataju i štite kao dio uspostavljene socijalne pravde. Ekonomska i socijalna prava imaju različitu prirodu od građanskih i političkih prava. Građanska i politička prava su nepoređno primjenjiva, dok su ekonomska i socijalna prava uglavnom programska i postepeno se uvode i ostvaruju. Stoga, neka iz ove kategorije prava su neutuživa prava, pa se s pravom postavlja pitanje da li su ta prava ljudska prava (među neutuživa prava spada i pravo na rad). Dakle, specifičnost ekonomskih i socijalnih prava je u tome da se ona ne mogu u potpunosti ostvariti za kratko vrijeme, jer su sredstva za njihovo sprovođenje ograničena i zavise od ekonomske razvijenosti države. Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava prihvata da je nemoguće odmah u potpunosti osvariti sva ova prava, ali smatra, što treba poseno istaći, da se u tom pogledu ne može podrazumjevati da ne postoji nikakva obaveza države. Obaveza države da sprovede i primijeni ova prava drugačija je od obaveza koje ona ima u pogledu građanskih i političkih prava, ali država je obavezna da pojedinačno i putem međunarodne pomoći i suradnje, prije svega ekonomske i tehničke, da najviše mogućnosti svojih raspoloživih sredstava, radi

na tome da se postepeno postigne puno ostvarenje ekonomskih i socijalnih prava, svim odgovarajućim sredstvima, uključujući prije svega zakonodavne mjere. U jednom općem komentaru Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava, ukazuje se na prirodu obaveza država potpisnica Međunarodnog pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, te se navodi da "dok se puno ostvarenje relevantnih prava može ostvariti progresivno, korake koji tome vode treba poduzimati u kratkom vremenskom periodu po stupanju na snagu Pakta u određenoj državi. Takvi koraci treba da su slobodni, konkretni i usmjereni što je moguće jasnije ka ostvarivanju obaveza priznatih u Paktu. Komitet smatra da je uspješna implementacija ovih prava mnogo više ovisi od aktivnog stava države prema njihovom ostvarivanju i poduzimanju mjera nego od materijalnih sredstava. U istom komentaru, Komitet je utvrdio da pojedina prava garantirana Paktom mogu biti i neposredno primjenjiva. Ovo se prije svega odnosi na zabranu diskriminacije. Također, neka prava utvrđena u Paktu nisu programske prirode, već su neposredno primjenjiva, a to su jednakost muškaraca i žena u oblasti rada i zapošljavanja, pravični i povoljni uslovi rada u smislu pravične naknade za isti rad i rad jednake vrijednosti, sidnikalan prava, zaštita djece i omalidine od privrednog iskorištavanja itd. Osnovni argument u prilog programskog karaktera ovih prava je činjenica da takva prava podrazumjevaju uplitanje države u tržišnu ekonomiju i povećanje javne potrošnje. Iako stepen ostvarivanja ekonomskih i socijalnih prava ovisi o ekonomskoj razvijenosti države, Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava smatra da države, čak i kad su nerazvijene, moraju osigurati makar minimum svakog prava koje Pakt garantira. Postoje mišljenja, u kontekstu navedenog, da socijalno blagostanje mora imati prioritet u odnosu na potrošnju države u ostalim oblastima. Također se smatra da su građanska i politička prava pretežno prava tzv. negativnog statusa, jer prije svega obavezuju državu da se uzdrži od održanih postupaka, dok su ekonomska i socijalna prava prava tzv. pozitivnog statusa jer zahtjevaju aktivnost države. Zato se misli da su politička i građanska prava "be-

splatna", a ekonomska i socijalna prava su "skupa" jer iziskuju ulaganje države. Mada se stav da su ekonomska i socijalna prava neotuživa u novije vrijeme mijenja, praksa sudova i međunarodnih tijela ipak je još nedovoljno razvijena u poređenju s praksom rješavanja sporova povodom ostvarivanja građanskih i političkih prava. Pravo na rad predstavlja jedno od osnovnih socijalnih prava, mada kako sam već nprijed istakao ima i svoja "ekonomska" obilježja. Ono omogućava ekonomsku nezavisnost pojedinca i pun razvitak i ostvarenje njegove ličnosti. Pravo na rad ne znači da svako lice ima pravo na zapolenje. Ono prije svega znači pravo da svako ima mogućnost da osigura sredstva za život radom koji je slobodno izabrao/la i prhvio/la. U vezi s navedenim, nezaposlenost, može se reći skoro da postoji u svakoj državi, naravno, u manjoj ili većoj mjeri. Pravo na rad je širi pojam od prava na zapošljavanje i predstavlja kompleksno pravo koje obuhvata obavezu države da poduzima mjere i aktivnosti na ostvarivanju i održavanju najviših i najstabilnijih mogućih nivoa zaposlenosti sa ciljem postizanja pune zaposlenosti, efikasnu zaštitu prava radnika i radnica da zarađuju za život u zanimanju koje slobodno odaberu, uspostavu i održavanje besplatne službe za zapošljavanje za sve radnike i radnice, pržžanje i promoviranje odgovarajućeg stručnog usmjerenja, obuke ili prekvalifikacije. Bitno je istaći da je pri ostvarenju prava na rad zabranjeno isključivanje ili davanje prednosti pojedincu ili pojedinki na osnovu nedozvoljenih razloga (zabrana diskriminacije). Dozvoljeno je razlikovanje na osnovu znanja i sposobnosti. U odnosu na ustavopravnu reglaciju prava na rad stanje u Bosni i Hercegovini je slijedeće. Ustav Bosne i Hercegovine, u svom normativnom dijelu, ne poznaje pravo na rad (kao ni ostala ekonomska i socijalna prava). Ustav Bosne i Hercegovine, u članu II regulira građanska i politička prava, zapravo "preuzima" ta prava iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Međutim, u aneksu I, naziva "Dodatni sporazumi o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini" navodi se i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, što zanči da je pravo na rad u Bosni i Hercegovini

ustavnog ranga. Bitno je naglasiti da Ustav Bosne i Hercegovine zabranjuje diskriminaciju u korištenju prava i sloboda predviđenih članom II Ustava Bosne i Hercegovine (građanska i politička prava) ili u međunarodnim sporazumima navedenim u Aneksu I Ustava. Dakle, Ustav Bosne i Hercegovine zabranjuje diskriminaciju i u odnosu korištenja prava na rad. Smatram bitnim istaći, što ima značaja za efikasno ostvarivanje ekonomskih i socijalnih prava, da se Bosne i Hercegovina, sopstvenim Ustavom ne određuje socijalnom državom. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine poznaje u svom normativnom dijelu "slobodu na rad", što se ne bi moglo tumačiti kao pravo na rad, nego kao "pravo na slobodu izbora zanimanja". Ali, u Aneksu Ustava Federacije BiH, naziva "Instrumenti za zaštitu ljudskih prava" koji imaju pravnu snagu ustavnih odredbi, naveden je i Međunarodni ugovor o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, kao i Evropska socijalna povelja, što znači da i Ustav Federacije BiH poznaje pravo na rad. U Ustavu Republike Srpske regulirano je da svako ima pravo na rad i slobodu rada. U Bosni i Hercegovini postoje zakoni o radu, kolektivni ugovori i drugi propisi iz oblasti rada i zapošljavanja. Posebno pitanje, evidentno, jasno uočljivo i kao stanje i društveni problem u Bosni i Hercegovini je izrazit nesklad između norme i stvarnosti u oblasti rada i prava radnika po osnovu rada. Brojne su pojavnosti navedenog nesklada. Jedna od najizraženijih je nezakonito "zapošljavanje", ili kako se to uobičajeno kaže "rad na crno". Radi se o tzv. faktičkom radnom odnosu. Poslodavci primaju u "radni odnos" radnika ili radnicu bez ugovora o radu i bezuspostave ikakvih prava po osnovu rada, izuzev dogovorene naknade za dogovoreni posao. Ovi poslodavci postupaju nezakonite ne samo prema radniku ili radnici već i prema državi, jer za radno angažiranu osobu ne plaćaju preze i socijalne doprinose. Posljedica je sasvim jasna, poslodavac stiče imovinu, nezakonito se bogati, a radnik, iako radi godinama, ne može po osnovu toga rada ostvariti bilo kakva prava kao što je pravo na zdravstvenu zaštitu, socijalno osiguranje itd. Ova pojava u Bosni i Hercegovini ima oznaku masovne pojave. Uzgred da napomenemo da Krivični zakon Federacije BiH u gla-

vi XXIV utvrđuje krivična djela protiv radnih odnosa, a jedno od tih krivičnih dijela je i krivično dijelo "Povreda prava iz radnog odnosa" za koje krivično dijelo je propisana novčana kazna ili kazna zatvora od jedne godine. Nije mi poznato da je neko od poslodavaca krivično odgovarao zbog zapošljavanja radnika na crno ili nepoštivanja radničkih prava. Čine se da su državni ograni "nemoćni", ili se radi o nečem drugom, da efikasno onemoguće rad na crno i zaštite prava radnika i radnica, odnosno prava nezaposlenih. Država bi, konačno, jer krajnje je vrijeme, morala da onemogući rad na crno, jer se radi o masovnoj, nezakonitoj i štetnoj društvenoj pojavi, sa nesagledivim posljedicima na sve segmente organizacije bosansko-hercegovačkog društva.

5. (Ne)zaposlenost je prioritetno političko pitanje

Mr Aner Žuljević

Nezaposlenost je nesumnjivo najveći problem u Bosni i Hercegovini danas. Posljednih deset godina valsti vode evidenciju i statistiku o broju nezaposlenih, ali nisu previše učinili da te brojke budu manje. Uzrok današnje visoke stope nezaposlenosti nalazi se u brojnim društvenim deformacijama, onim nasljeđenim iz radobolja do devedesetih i onim novonastalim u procesu tranzicije. One se odnose na pasivan odnos građana i građanki prema društvenim dešavanjima, "procvat" sive ekonomije, brza privatizacija javnih preduzeća što je uništilo dio ekonomije, a čini nam se da taj proces još traje, kao i ratna zbivanja u kojem je devastiran ogroman dio privrednih resursa.

Danas je u Bosni i Hercegovini nezaposlenost poprimila dimenzije epidemije a najjasnije se veličina problema može sagledati na slučaju nezaposlenih boraca, koji nerijetko završavaju samoubojstvom, te posljedice koje se dešavaju obiteljima nezaposlenih gdje se mogu vidjeti slučajevi ovisnosti o alkoholu ili drogi te nasilje koje na koncu vodi ka razvodima. Mnoge su obitelji u problemima jer je narušena prirodna ravnoteža. U trenutku kada je ugrožena egzistencija nasilje u obitelji i problemi na koje nezaposleni radnice nailaze višestruko se povećavaju.

Današnja politika ne nudi strategiju razvoja i ljudi su prepušteni sami sebi. Svi društveni faktori od nevladinog sektora do sindikata su se nedovoljno suprostavili negativnostima koje su zadnjih godina dešavale u BiH. Očito je da postoji potreba tranzicije na sveopštoj društvenoj sceni. Potrebna je akcija. Akcije su do sada bile relativno uspješne samo na lokalnom nivou. Na višim nivoima djelovanje se svodilo uglavnom na amortizaciju radničkih zahtjeva i "smirivanje" radnika i radnica zbog strah vlasti od "anarhije". Prva anarhija je nažalost nastupila, jer se ne

može drukčije nazvati stanje u kojem je nepoštivanje obaveza prema državi normalana pojava. Zbog pasivnosti i sprege s vlasti sindikati gube članstvo (jer se smanjuje broj zaposlenih), a pojavljuje se novi oblik organiziranja. Udruženja nezaposlenih sve su brojnija. Glavna zadaća tih udruženja trebala bi biti gašenje udruženja nezaposlenih i jačanje sindikata. Radi se o rijetkom obliku organizovanja kojemu cilj treba biti vlastito nestajanje, naravno ne prestankom rada nego zapošljavanjem članstva i učlanjivanjem u sindikata, u kojima novozaposleni trebaju odigrati ulogu obnovitelja i reformističkih snaga. U današnjoj situaciji sindikati i Udruženja nezaposlenih moraju se nametnuti kao partneri, odnosno saradnici pri kreiranju politike zapošljavanja. Lokalno je to najlakše kroz ekonomsko-socijalna vijeća kojima bi otvaranje novih radnih mjesta, naravno uz očuvanje postojećih, trebalo biti i najznačajnija zadaća.

Koje su osnovne karakteristike aktuelnog stanja?

- Najveća povreda prava radnika i radnica je nezaposlenost. Država radnicima mora osigurati sigurnost u zaposlenju i to je jedino moguće ostvariti privrednim razvojem i novim radnim mjestima. Za vrijeme koje radnik ne radi on ili ona mora imati socijalnu sigurnost i mogućnost sticanja novih kvalifikacija.
- Nizak privredni rast ima za posljedicu nizak nivo poštivanja prava radnika i radnica. Vrlo je bitno ostvariti privredni rasti i njegovo kontinuitet kako bi smo osigurali jak položaj radnika i radnica.
Novoostvarenu vrijednost je najbolje usmjeriti ka obrazovanju, zdravstvu, penzijama i investicijama u proizvodnju kako bi na taj način ostvarili ciljeve socijaldemokratske politike a koji se odnose na kvalitetno obrazovanje, zdravstvo, soijalnu sigurnost, posao itd.
- Prava radnika i radnica na "papiru" se drastično razlikuju od njihovih prava u stvarnosti. Nivo radničkih prava osiguran zakonima relativno je visok. No prevelik je ponor između proklamiranih prava

i njihovog ostvarivanja. Prava radnika se masovno ignorišu i krše bez sankcija za prekršitelje i bez stvarne zaštite oštećenih radnika i radnica.

- Radnicima je danas uskraćeno pravo na dostojanstven rad. Nepobitna činjenica da tržišna konkurencija i razvoj novih tehnologija nameću fleksibilizaciju rada, ali istovremeno se mora insistirati na sigurnosti rada, te na mogućnosti zaposlenja.
- Država nije aktivni zaštitnik prava radnika i radnica. Mora se promijeniti stanje u kojem dobar zakon "na papiru" u praksi ne pruža odgovarajuću zaštitu radnika i radnica i dnevno vodi do grubih kršenja radničkih prava nezakonitim otkazima, uskraćivanjem plate, neuplaćivanjem poreza i socijalnih doprinosa, rada praznicima, rada na crno, radnim uslovima u kojima strada zdravlje radnika i radnica. Sigurnost radnika mora garntovati pravičan zakon, brz i efikasan rad pravosuđa, neovisna inspekcija rada, jak sindikat, te strogo kažnjavanje onih koji svjesno i sistematski krše radnička prava.
- Nizak nivo radničke participacije je faktičko stanje. Radnička participacija kao oblik partnerstva rada i kapitala garantuje potpune pravedne uzajamne odnose, socijalni dijalog i motivaciju za rad.
- Loša politika zapošljavanja današnje vlasti ukazuje na nebrigu za čovjeka. Država mora voditi politiku koja će dovesti do otvaranja novih radnih mjesta, preuzeti odgovornost za punu nezaposlenost i pružiti pomoći podršku radnicima i radnicama na tržištu rada.

6. Sloboda sindikalnog organiziranja i udruživanja u privatnom sektoru

*Azra Šehbajraktarević,
bivša predsjednica Sindikata trgovine, ugostiteljstva i turizma
Bosne i Hercegovine*

Sindikata je demokratska organizacija koju su radnici stvorili i koju vode radnici, a čija je osnovna zadaća da štiti ukupne interese radnika. Sindikalna prava radnicima nisu dodjeljena niti poklonjena od strane vlada i poslodavaca. Ona su univerzalna ljudska prava sadržana u Univerzalnoj deklaraciji o ljudskim pravima te konvencijama i preporukama Međunarodne organizacije rada. Začeci borbe za radnička prava vode nas nazad u daleke godine pred kraj devetnaestog vijeka kada se borilo za osmočasovno radno vrijeme i bolje uvjete rada.

Od tada je prošlo mnogo vremena ali ta iskonska borba između svijeta rada i svijeta kapitala i dan danas traje i stiće se utisak da će na neki način i trajati još dugo, samo je pitanje na koji način se ona odvija i kakvi su njeni efekti. Kakva je situacija danas u Bosni i Hercegovini kada je u pitanju poštivanje prava radnika, i da li radnici mogu da se bore za radnička prava i pravoa na sindikalno organizovanje?

U radno zakonodavstvo BiH ugrađeni su međunarodni standardi iz oblasti rada i prava po osnovu rada, međutim, u praksi to je samo mrtvo slovo na papiru. Radnici se ne mogu pohvaliti uvjetima rada koji im obezbjeđuju život dostojan čovjeka, već naprotiv, ovdje je prisutna najgrublja diskriminacija i eksploatacija radnika. Radnici sve više rade a da za to nisu plaćeni. U mnogim preduzećima u privatnom sektoru poslodavci su uveli "all inclusive" ugovore o radu, to nisu ugovori za boravak u elitnom hotelu, već ugovori koji za minimalnu plaću radnik mora raditi sve što mu naredi poslodavac, a nije bitno koliko u tom mjesecu ima odrađenih sati, jer ista je plaća i za 173 sata i za 260, pa i više sati.

Nažalost, to nije sve!

Radnici rade u pravilu na određeno vrijeme, što znači da im poslodavac može otkazati ugovor kad hoće. Radnici se prijavljuju na pola radnog vremena a rade po 10-12 sati. Radnici nemaju pravo na naknade za prekovremeni rad, rad za vrijeme praznika ili noćni rad. Radnici nemaju naknade za topli obrok, regres i sl. Radnici veoma često nemaju pravo na dnevni, sedmični i godišnji odmor. Prava žena i materinstva po osnovu MOR-a više se mogu smatrati kao razlogom za otkaz ugovora o radu.

Zašto je ovako loš položaj radnika?

U državi u kojoj su nepotizam, korupcija i neformalne grupe najčešći oblici društvene promocije, znanje ne uživa ugled koji zaslužuje. Šverceri su bogatiji od intelektualaca, a poduzetnici koji zakonski posluju siromašniji od onih koji izbjegavaju zakonske propise. Na taj način stvara se sistem vrijednosti unutar kojih se cijeni izbjegavanje zakonskih i etičkih normi, što rezultira brзом bogaćenju, a to je cilj skoro svakog današnjeg poslodavca, stvoriti vlastito carstvo. Trenutno imamo poslodavce koji poznaju samo svoja prava, koji žele zaraditi što više za sebe, bez obzira koje metode koristili, i pokazati se u javnosti kao moćni, poslovni ljudi bez obzira u kakvom se socijalnom statusu nalazili zaposleni. Upravo zbog ovakvog odnosa prema vrijednostima u društvu ceh plaćaju radnici zaposleni kod takvih poslodavaca. U ovakvoj situaciji bilo bi normalno očekivati da se radnici bore za svoja prava, da poprave uvjete rada, a to mogu samo organizovanim aktivnostima, putem sindikalnog organizovanja i udruživanja. U privatnom sektoru veoma mali procenat radnika čija su prava prekršena posežu za zakonskim sredstvima zaštite. Radnici se plaše da će zbog pokrenutog postupka za ostvarivanje svojih prava izgubiti posao, te time pretrpjeti štetu veću od one uzrokovanu kršenjem njihovih prava. Njihov strah je u potpunosti opravdan, jer veoma mali procenat radnika u privatnom sektoru je sindikalno organizovan i samim tim neinformisan. Za većinu radnika iz ovog sektora

sindikata kao organizacija čiji je zadatak da zastupa prava radnika je tabu tema. Ovi radnici ne znaju za prava koja su im zagaranovana domaćim zakonodavstvom i da ih je bez uslovno poslodavac obavezan poštovati, te ukoliko se ponaša suprotno snosi određene sankcije. Postavlja se pitanje zašto radnici trpe takve uvjete rada i zašto ne iskoriste svoje osnovno pravo koje im je zagaranovano međunarodnim standardima, a i domaćim zakonodavstvom, sindikalno se ne organizuje i na taj način zaštite svoja prava i utječu na uvjete rada.

Odgovor je jednostavan, radnici se boje otkaza!

Visoka stopa nezaposlenosti je uzrokovana i time što sistem obrazovanja ne prati potrebe tržišta rada. Ogroman je broj mladih koji po završetku školovanja nisu u mogućnosti doći do adekvatnog zaposlenja. Sve su to razlozi koji pogoduju poslodavcu da se ponaša superiorno, da radnika tretira kao trošak, te kada smanjuje nepotrebne troškove to čini na plaćama radnika ili otkazima ugovora o radu.

Prema tome kako se odnose prema radnicima i njihovom pravu na sindikalno organizovanje, poslodavce možemo podjeliti na:

- poslodavce koji su kategorično protiv sindikalnog organizovanja svojih radnika
- poslodavce koji se ne žele mješati u slobodnu volju radnika, a radnicima je zabranio sindikalno organizovanje
- poslodavce koji "prihvataju!" sindikat ali koriste sve metode da što više tu aktivnost radnika odugovlače, a kod ovakvih poslodavaca radnici se ponekad i uspiju organizovati
- poslodavce koji prihvataju sindikat kao partnera i ne plaše se radnika koji su sindikalno organizovani.

U proteklih skoro osam godina koliko obavljam ovaj posao susrela sam poslodavce, za koje je blaga riječ bahatost u odnosu na ponašanje koje su pokazali u kontaktu sa mnom kao predsjednicom jednog sindikata.

Obzirom da sam u poziciji da mogu javno da kritikujem njihovo ponašanje nisu se libili biti veoma drski, i na veoma neprimjeren način ignorisati instituciju sindikata. Onda se lako može pretpostaviti kakav im je odnos prema radnicima. Nije čudo zašto se radnici kod takvih poslodavaca boje govoriti o uvjetima pod kojim rade, a pogotovo se plaše preduzeti neku aktivnost da promjene stanje. Još je tužnije što ovi poslodavci imaju podršku u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti pa čak i u sudskoj. Jako dobro su inkorporirani u politički sistem naše zemlje.

Poslodavci neće otvoreno zabraniti radniku da se sindikalno organizuje, već to čini na skriven način, usmenim pritiscima u vidu "savjeta", te otkazima ili profesionalnim degradiranjem radnika koji istaknu neki sindikalni zahtjev, što treba da posluži kao primjer drugima. Na taj način poslodavci su poslali poruku radnicima da ne prihvataju nikakve sindikalne aktivnosti u svom preduzeću, a to je krajnje cinično, da nam je konvencijama Međunarodne organizacije rada i domaćim zakonodavstvom zagarantovana sloboda sindikalnog organizovanja, a da pri tome nemamo mehanizme za kontrolu poštovanja ovih sloboda od strane poslodavca, te teret ostvarivanja zakonom zajamčenih sloboda je prebačen na one koji zbog toga sutra mogu završiti na ulici. Dolazim iz sektora trgovine gdje je najviše prisutno kršenje prava radnika na sindikalno organizovanje, odnosno, obzirom na procenat sindikalno organizovanih radnika ovdje je, u većini slučajeva, prisutna zabrana slobode sindikalnog organizovanja. Obzirom da radnici ne smiju sami da se organizuju niti da bez odobrenja poslodavca slobodno razgovaraju sa našim sindikalnim aktivistima pokušavamo kroz organizovane akcije – kampanje, okrugle stolove, tematske konferencije - da se predstavimo i približimo kako radnicima tako i poslodavcu uvijek prezentirajući promotivni materijal o sindikatu i pokušavamo demantirati poslodavce u poimanju sindikata kao huškačke organizacije.

Međutim, to ide veoma teško! Poslodavci ukoliko nas grubo ne odbiju, onda će kao prihvatiti našu inicijativu ali susret sa nama nastojaće na sve

načine izbjeći jer imaju neke veoma važne poslove koji ih sprječavaju da započnemo ili da završimo razgovor oko sindikalnog organizovanja.

Međutim, nisu svi poslodavci ovakvi, na sreću ima poslodavaca koji ipak radnika ne smatraju kao trošak, već kao investiciju, ne zaziru ni od sindikalno organizovanih radnika, jer znaju da u jednom kvalitetnom socijalnom dijalogu sa predstavnicima zaposlenih i kroz kvalitetan kolektivni ugovor kao validni opšti akt u svom preduzeću, u jednoj tolerantnoj atmosferi mogu ostvariti mnogo veću produktivnost.

A trenutna globalna finansijska previranja dodatno otežavaju položaj radnika. Radnici su u potpunosti svjesni delikatne i opasne situacije globalnih finansija, koja bi mogla lako dovesti do pogoršanja i ovako lošeg položaja u kom se nalaze.

7. Ugroženost radnika i radnica u neformalnoj ekonomiji

Svetlana Ćelić,
novinarka Centra za istraživačko novinarstvo

Centar za istraživačko novinarstvo radio je istraživanje na temu “Rad na crno u BiH”. Kad govorimo o sindikatima moram reći da je činjenica jedna, a to je da radnici, odnosno privatne firme nemaju sindikate, oni jednostavno ne postoje, a radnici nemaju pravo na sindikalno organizovanje. Tamo gdje su sindikati formirani često prijete štrajkovima, pa odustanu od njih, ili ih naprasno prekinu, a razlog je zato što se poslodavac i predsjednik sindikata najčešće dogovore kako će riješiti postojeći problem.

Mi smo uradili istraživanje na primjer kod 1550 ispitanika i pokazalo se da svaki peti čovjek u BiH starosti između 18 i 35 godina, bar jednom u životu radio na crno, ako još uvijek ne radi na crno. Prema informacijama kojima raspolažu entitetske privredne komore u BiH u ovoj zemlji trenutno radi oko 810 hiljada radnika, od čega jedna četvrtina ili oko 200 hiljada radi na crno. Političari su davno prestali da brinu o tom pitanju, a izgleda i novinari, jer vidim da ovu temu samo rijetki prate.

Podatak koji mogu iznijeti, a što se pokazalo tokom našeg istraživanja jeste da brigu o radnicima ne vodi niko, da polovina radnika koji rade na crno nikada ne bi prijavilo svog poslodavca, a to je još jedan dodatni problem. Ne bi ga prijavili iz jednostavnog razloga što se boje da izgube kakav takav posao i kakav takav izvor prihoda. Uglavnom se plaše da im poslodavac ne naudi, jer je bilo svakakvih primjera. Radnici tvrde da bi bili daleko efikasnije kada bi imali socijalno osiguranje, plaćeno penziono i zdravstveno. Iako je ova država ustrojena na ovakav način neke stvari se ne bi smjele događati. Navešću vam samo jedan primjer. Osoba koja ima mjesto boravka prijavljeno u Republici Srpskoj, a radi u

Federaciji, nema pravo na plaćeno penziono osiguranje, jer Fond PIO Republike Srpske ne prima uplate iz firmi iz Federacije, a koje nemaju ispostavu u Republici Srpskoj, tako da radili ili ne radili, radili u drugom entitetu ili ne radili uopšte, to vam je otprilike isto. Radnici nezaštićeni, nemaju nikakvog izbora i poslodavac je taj koji odlučuje da li će neko raditi i pod kojim uslovima, uglavnom demantuju da imaju radnike na crno. To niko neće priznati, a i mali broj onih koji priznaju, kažu da je za to kriva država, odnosno da su za to krivi svi izdaci koji su za poslodavce ogroman teret. Kada smo se bavili ovom temom ministru rada Republike Srpske postavili smo pitanje koliko ljudi u tom entitetu radi na crno, koliko je ljudi prijavljeno i njegov odgovor ću citirati: "Nemam pojma kako bih ja to znao". Interesantan odgovor od jednog ministra, nažalost, nije ni prvi ni posljednji takav, ali bez obzira na takve odgovore i takav odnos niko se nije zapitao da li tog čovjeka treba pomjeriti na neko drugo mjesto. Ali sa takvom izjavom javno se daje do znanja svakom radniku da nema pravo očekivati bolje dane. Postavili smo pitanje šta će se dogoditi sa ljudima koji su počeli da rade recimo 1996. godine pa su bili prijavljeni pola godine ili godinu i narednih 10 godina nema ih nigdje, rade, nisu prijavljeni i ponovo će biti prijavljeni ili su prijavljeni u nekih posljednjih par mjeseci, niko na to pitanje nije imao odgovor. Nemaju odgovor niti ljudi koji imaju taj problem, osim da se penziji ne mogu ni nadati.

Međutim, nije problem samo sa ljudima koji su počeli da rade u posljednjih 10 ili 15 godina, sa velikim problemom sreću se i ljudi koji godinama rade, ali rade u firmama koje ne plaćaju doprinose i mnogi od njih su bili spremni za penziju, ispunjavali sve uslove, osim upravo tog da im nije plaćeno penziono osiguranje. Nije im mnogo bolje ni kada odu u penziju.

Problem rada na crno je veliki, htjeli mi to priznati ili ne, i činjenica je da u Bosni i Hercegovini radi negdje oko 80 inspektora rada, govorim dakle o cijeloj zemlji, njihova dužnost je da svake godine posjete mi-

nimum 160 hiljada privrednih subjekata. Većina inspektora otvoreno priznaje da je to nemoguće i da nisu u stanju zaustaviti rad na crno i kazniti poslodavce, prvo zato što kad dođu negdje radnici najčešće kažu da su tu slučajno, nikada im ne padne na pamet da kažu da rade već godinu, dvije tri godina, a sve zato da bi zadržali posao koji imaju. U Federaciji BiH postoje čak kantoni koji nemaju ni jednog inspektora rada, i takvo stanje traje godinama. Ostaje pitanje ko zapravo uopšte razmišlja o tome da li negdje rade ljudi na crno. Čak i onda kada nađu radnike koji nisu prijavljeni i podnesu prijavu protiv poslodavca većina tih prijavi zbog sporosti nadležnih organa zastari i nakon tri godine poslodavac jednostavno više nije obavezan da plati kaznu koja mu je izrečena. Poslodavci koji imaju neprijavljene radnike od njih uglavnom traže da šute, neko je pomenuo mobing ovdje danas, mobing je nešto što je isto tako sastavni dio onoga što danas radnik u BiH mora pretrpjeti na jednom radnom mjestu, zato što je poslodavac taj koji drži sve konce u rukama i ucjenjuje na način koji njemu odgovara. Pretpostavka je da će nakon uvođenja poreza na dohodak u Federaciji BiH porasti broj neprijavljenih radnika. Republika Srpska se već srela s tim problemom i pokazalo se da, tamo su još poslodavci su mogli jedno vrijeme da prijavljuju radnike na minimalnu platu, ovdje to neće moći, a neće moći ni u Republici Srpskoj više od Nove godine i očekuje se da će to uzrokovati veliki broj prekida radnih odnosa. Nažalost, prosječni radnici, prosječni građani žive na kredit, sve kupuju na kredit od garderobe pa čak idu i na godišnji odmor. To se odnosi na one sretnike koji su kreditno sposobni a takvih je malo. Kako porodice preživljavaju, kakva su prava radnika i koliko se ta ljudska prava uopšte krše, pitanje je koje se ne postavlja samo novinarima, to je problem kojim treba da se pozabave ljudi koji jesu u vlasti, na bilo koji način, i pitanje koje treba pokrenuti, ja bih rekla i negdje drugo. Pokazalo se da je ovo problem koji treba dići na daleko viši nivo ukoliko mislimo da se riješi. Ako ne, možda sindikati pokrenu ponovo proteste koji će trajati dva, tri pet dana, nakon čega će se ubrzo zaboraviti da se išta dogodilo.

8. Radnička prava u praksi i slabi mehanizmi zaštite

Jagoda Smaiš,
bivša načelnica Inspekcije rada Kantona Sarajevo

Jedan od najčešćih problema iz oblasti ljudskih prava u BiH je nepoštivanja prava iz radnog odnosa. Toj činjenici pokazuje i statistika, odnosno broj stranaka koji se obratio inspekciji rada a i same nevladine organizacije koje se bave ovim pitanjima. Prava iz radnog odnosa uređena su nažalost, trenutno na ovakav oblik organizovanja države, Zakonom o radu Federacije, Zakonom o radu RS, Općim kolektivnim ugovorom u Federaciji, Općim kolektivnim ugovorom u Republici Srpskoj, zatim Granskim kolektivnim ugovorima i normativnim aktima. Uvidom u važeće propise i primjene istih vrlo lako se dolazi do konstatacije da važeći propisi u BiH, koji regulišu prava iz radnog odnosa su u većem dijelu nejasni, neprecizni, pa je i sama njihova primjena na terenu pravi problem.

Navest ću primjer. Mi imamo banke koje posluju na području Federacije, sa sjedištem u Kantonu Sarajevo. Ista ta banka ima svoju podružnicu, odnosno ima svoju filijalu u RS-u, najčešće je to Banjaluka, i zaposlenici koji imaju istog poslodavca ostvaruju različita prava iz razloga što se Zakon o radu ostvaruje prema sjedištu te podružnice odnosno prema prebivalištu zaposlenika. Tako imamo slučaj da na primjer majke porodilje na području Federacije primaju onu naknadu prema Zakonu o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodica s djecom, koja iznosi 400 KM, dok na području Republike Srpske zaposlenice iste banke, to znači istog poslodavca, primaju naknadu baziranu na zadnjoj plati ostvarenoj prije porodijskog bolovanja. Iz tog razloga, ono što je konstatovano i što mi stalno govorimo kroz naše inspekcijske nadzore, čak i na zajedničkim seminarima sa kolegama iz Republike Srpske, in-

spektorima rada, mišljenja smo da ćemo imati ovakvu nepreciznost i koliziju propisa sve dok se ne donese jedinstven zakon o radu na nivou države koji će se primjenjivati u oba entiteta.

Najčešći oblik kršenja prava kada govorimo o kršenju prava iz radnog odnosa je upravo ono što je spomenula kolegica Azra Šehbajraktarević kao predstavnica sindikata. Naime, mi imamo kategoriju poslodavca koji se vrlo brzo obogate na račun zaposlenika i to na način što im uskraćuju prava iz radnog odnosa koja se tiču materijalnih davanja. To se odnosi na pravo na plaću, ali i pravo na plaćeni prekovremeni rad, noćni rad, pravo na uvećanu plaću po osnovu rada na državni praznik itd. Problem inspekcije rada je kada se radi o prekovremenom radu, zatim o radu na državne praznike i uvećanoj plati, što mi jednostavno nismo u mogućnosti da to iskontrolišemo, pošto poslodavac najčešće ne evidentira taj prekovremeni rad i nema nikakvog pisanog traga. I kada dođe zaposlenik da se obrati u Inspekciju rada zahtjevom za zaštitu prava po tom osnovu, odemo kod poslodavca i jednostavno nemamo nikakvog pisanog traga da je taj zaposlenik radio prekovremeno. Te zaposlenike upućujemo na sudsku zaštitu, međutim, oni da bi dokazali u sudskom postupku moraju imati jake dokaze. A ako u sudskom dokaznom postupku pak nemaju jake dokaze, a najčešće dokazi su izjave svjedoka, odnosno tih zaposlenika oni čak i na sudu budu odbijeni sa svojim tužbenim zahtjevom. Tako taj sudski postupak koji je inače dugotrajan, puno duži nego što je inspeksijski nadzor, pa koji čak nekad i finansijski košta tog zaposlenika, bude uzaludan, jer jednostavno zaposlenik nema načina da dokaže da je radio prekovremeno i koliko je sati prekovremeno radio.

Pored navedenog, najčešći oblik kršenja prava iz radnog odnosa je svakako usmeni otkaz ugovora o radu. Mi imamo na terenu činjenicu i ona je doduše više prisutna kod poslodavaca čiji je osnivački kapital 100% privatni. Jednostavno imamo poslodavca koji je taj dan ljut, neraspoložen, i nezadovoljan zaradom i zaposlenom kaže da ide kući, da je

dobio otkaz. Zaposlenik nadajući se da će biti ponovo pozvan na posao i očekujući pismeni otkaz od poslodavca, a propisani rok je od 30 dana, čak izgubi sva prava i kao nezaposlena osoba, jer propusti propisani rok da se javi službi za zapošljavanje, kako bi bar ostvario pravo na zdravstveno osiguranje. Sve ovo govorim iz iskustva i broja stranaka koje su se obratile inspekciji rada. Mislim da je trenutno zakonodavstvo uredilo i definisalo prava zaposlenika i kada bi se taj zakon primjenjivao, mislim da bi imali ona osnovna prava, radnička prava, ljudska prava, i sa ostvarenim tim pravima bi se jednostavno osjećali kao ljudi. Međutim, obzirom da većina poslodavaca te zakone primjenjuje samo u onoj mjeri koliko njima odgovara zaposleni nemaju dostojanstven rad.

Nedavno je stupio na snagu Zakon o prekršajima u Federaciji, i što se tiče same novčane sankcije puno smo ekspeditivniji iz razloga što imamo prekršajni nalog gdje je najniža kazna 1000 KM. Ukoliko izdamo taj prekršeni nalog, a poslodavac ga ne plati, onda se to unosi u registar novčanih kazni, on ne može da registruje auto ili učestvuje na tenderu. Iz tog razloga oni i plaćaju te prekršajne naloge. Međutim, mi kao inspektori izdat ćemo najnižu kaznu koja je 1000 KM za poslodavca koji drži tri ili više radnika ili radnica na crno tih 1000 KM se njemu platiti nego ispoštovati zakon. U takvim slučajevima rad na crno se i dalje nastavlja.

Mi kao inspektori rada, kada uđemo u kontrolu većina tih zaposlenika koje zateknemo bez ugovora o radu odbija da prizna da je tu angažovan i od kada je angažovan. Inspekciji rada se obraćaju sa zahtjevom za zaštitu prava iz radnog odnosa, tek kada ga je poslodavac prestao angažovati, a tada nema nikakvog traga, nema nikakvog ugovora, a eventualni sudski postupak zahtjeva da prvo dokaže da je uopšte tu bio angažovan, pa da bi ostvario neka prava po osnovu tog rada. Ono što je neophodno učiniti to je harmonizacija propisa u vezi sa pravima iz radnog odnosa. Mi trenutno kao što sam rekla imamo dva entitetska zakona o radu, koja su neujednačena, koja su u koliziji, i koja ne daju istu količinu prava zaposlenicima. Primjera radi, Zakon o radu je regulisao

pitanje zaštite materinjstva, i kada čitate taj Zakon stičete dojam da je ta majka, zaposlenica koja je u radnom odnosu, ako stupi na porodiljsko odsustvo, i kada stupi, kada je još na trudničkom bolovanju, apsolutno zaštićena. Međutim, mi na terenu imamo skroz drugo stanje. Majka iz radnog odnosa koja rodi dijete, koje je teže bolesno, kome je potrebna posebna njega i pomoć, prema Zakonu o radu ima pravo da odsustvuje prema nalogu nadležne zdravstvene ustanove sa posla do tri godine života, ali naknadu ostvaruje u skladu sa drugim propisima. Nažalost, tog drugog propisa nema, jednostavno ni jednim ni drugim zakonom to nije definisano, tako da imamo nedorečenost propisa, što normalno poslodavci koriste. Najčešće te majke djecu sa posebnim potrebama, odnosno teže bolesnu djece, obzirom da ni jednim drugim zakonom nije regulisano ko će isplaćivati tu naknadu, ostavljaju na njegu drugoj osobi. Mi trenutno u ovom sistemu nemamo niti obdaništa, niti jaslica koje bi se brinule o toj djeci. Tako kada posmatramo zakone, primjera radi Zakon o radu koji mi kao inspektori rada kontrolišemo problematično je provođenja tog zakona u praksi. Moram na kraju ponovo naglasiti da poslodavci ovaj Zakon o radu bukvalno primjenjuju samo onoliko koliko njima odgovara i to najčešćim slučajevima kada se radi o otkazu ugovora o radu. Nažalost, u Zakonu o radu imamo jedan član koji je tako definisan, ne mogu reći, nespretno, nego upravo nesretno, koji kaže da poslodavac može otkazati ugovor o radu zaposleniku iz ekonomskih, organizacijskih i drugih razloga. Ovo je najčešće zloupotrebljiv član Zakona. Svi poslodavci ako saznaju, primjera radi da je žena koja je u radnom odnosu u drugom stanju, oni joj daju otkaz ugovora o radu iz ekonomskih razloga. Niko u obrazloženju neće napisati da se otkaz ugovora o radu daje zato što je osoba trudna, već iz ekonomskih razloga odnosno zbog smanjenog obima posla. Inspekcija rada i sud vrlo često ne mogu dokazati da li je stvarno došlo do smanjenog obima posla ili ne. Ili, uzmimo član koji reguliše radni odnos na određeno vrijeme. Neko od kolega uvodničara prije mene je pomenuo kolektivne ugovore kojim su zaštićeni zaposleni u javnim preduzećima.

Ja moram priznati iako su kolektivni ugovori to definisali ugovori o radu na određeno vrijeme se masovno zloupotrebjavaju. Poslodavci da ne bi prerastao u ugovor o radu na određeno vrijeme, u radni odnos na neodređeno vrijeme, ukoliko traje duže od dvije godine, svjesno prave prekide duže od 15 dana, pa čak imamo i slučajeve da zadržavaju ta lica u tom prekidu fiktivnom duže od 15 dana na poslu da obavljaju redovnu djelatnost, bez naknade ili po ugovoru o djelu.

Mi smo sada radili izvještaj za Vladu i za skupštinu Kantona Sarajevo u kojem smo naveli da smo na terenu zaticali zaposlenike zaposlene na određeno vrijeme i po deset godina, na poslovima koji su predviđeni pravilnikom o radu, koji su sistematizovani. Sa tim fiktivnim prekidima dužim od 15 dana zaposleni nisu nikada uspjeli da im taj radni odnos na određeno, preraste u radni odnos na neodređeno vrijeme.

Iz tog razloga u radnom materijalu koji nam je dostavljen od strane Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, a odnosi se na izmjenu Zakona o radu, mi smo dali primjedbu da se vrate ona stara rješenja koja su bila u prvom zakonu, to znači da se tačno definiše u kojim slučajevima se može zasnovat ugovor o radu na određeno vrijeme, kako bi se izbjegla ta zloupotreba, zatim da se tačno definiše da porodilji ili trudnici ne može prestati ugovor o radu iz organizaciono-tehničkih ili nekih drugih razloga, jedino ako je učinila težu povredu iz ugovora o radu. Mislimo da bi ove dvije mjere, odnosno ove dvije izmjene ukoliko bi bile usvojene od strane Federalnog ministarstva rada kao pomag-ača, uveliko uticale da stvore jednu socijalnu sigurnost kod zaposlenika, pogotovo ako se radi o zaposleniku mlađe starosne dobi. Mi sad imamo situaciju, vis-a-vis tog angažovanja po osnovu ugovora o radu na određeno vrijeme, u kojoj mladi ljudi ne mogu planirati porodicu, jer nemaju materijalnu sigurnost, ne mogu riješiti stambeno pitanje, nika-da ne znaju da li će im taj ugovor o radu biti ponovo ponuđen i da li će ponovo biti u radnom odnosu.

Smatramo da je potrebno pristupiti promjeni propisa koji regulišu oblast rada i radnih odnosa i definitivno izvršiti njihovo usklađivanje sa međunarodnim konvencijama. Mi sada imamo većinu međunarodnih konvencija ratificiranih, ali na terenu se rijetko koja ta međunarodna konvencija primjenjuje. Sudska praksa je nešto drugo, iako ni svi sudovi nemaju u tome dijelu istu praksu, jedan sud se poziva na međunarodne konvencije, a drugi ne. Mislim da bi trebalo apsolutno sve norme iz međunarodne konvencije ugraditi u Zakon o radu, jer bi to jedino stvorilo jednu socijalnu sigurnost zaposlenika i stabilnost na tržištu rada.

Na sastanku rukovodstva Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine i Saveza samostalnih sindikata Bosne i Hercegovine o političko-sindikalnoj saradnji održanog u Vogošći 8. 12. 2009. doneseni su slijedeći zaključci:

- Redovno analizirati dogovoreno
- Napraviti Akcioni plan zajedničkih koraka koji će verificirati oba subjekta
- Napraviti Protokol o saradnji koji će precizirati saradnju
- Ponuditi Rezoluciju o političko-sindikalnoj saradnji uvojenju na V Kongresu SDP BiH na razmatranje i usvajanje u SSSBiH
- Ostvariti redovnu i kontinuiranu komunikaciju i saradnja

Formirana je radna grupa zadužena za konkretizaciju i realizaciju zaključaka.

Na sastanku radne grupe održanog 16. 12. 2009. dogovoren je

PRIJEDLOG

za saradnju i zajedničko djelovanje SDP BiH i SSS BiH

1. SARADNJA NA ZAKONODAVNOM NIVOU

Cilj je osigurati efikasnu zaštitu, jačanje i artikuliranje radničkih i sindikalnih interesa u zakonodavnoj vlasti i socio-ekonomskim Vijećima kroz usklađivanje stavova i dogovor o načinu zastupanja interesa radnika i radnica između klubova zastupnika SDP BiH i članica SSS BiH.

Očekivani rezultati:

1. Funkcionirajuća saradnja između zastupnika SDP BiH i predstavnika SSSBiH na svim nivoima organiziranja je uspostavljena i zajednički definirani stavovi se zagovaraju na načine koji su na raspolaganju parlamentarcima (stavljanje određenog pitanja na dnevni red parlamenta, otvaranje javne rasprave o dogovorenim pitanjima, zagovaračke aktivnosti itd.);
2. Formulirani su zajednički stavovi u određenom aktuelnom pitanju;
3. Razmjena informacija u dijelu koji je od interesa za sindikate je redovna i kontinuirana.

Važna pitanja za zajedničko djelovanje

- Analiza dosadašnjih zaključaka Parlamenta FBiH;
- Zakon o radu;
- Zakon o zdravlju i sigurnosti na radu;
- Zakon o reviziji privatizacije;
- Zakon o štrajku ,
- Zakon o vijeću uposlenika;
- Zakon o plaćama;
- Zakon o penzionisanju pod povoljnim uvjetima i dr...
- Ostvarivanje Općih i granskih kolektivnih ugovora i pravilnika o radu(u kantonima i entitetima).

Aktivnosti

- Napraviti listu sa imenima i kontakt informacijam predsjednika klubova poslanika SDP BiH i predsjednika granskih i kantonalnih sindikalnih predsjednika i povjerenika SSS BiH, kao i liste imena članova socio-ekonomskog vijeća u kantonima i FBiH;
- Redovno obavještavanje sindikata o sjednicama zakonodavnih tijela i dnevnom redu, te dostavljanje materijala od interesa za sindikat;
- Predstavnici sindikata će za tačke dnevnog reda na koje želi intervenirati i u dogovoru sa klubom poslanika učestvovati u pripremi za zasjedanje skupštine/ parlamenta.

2. ZAJEDNIČKE RASPRAVE, OKRUGLI STOLOVI I KAMPANJE

Cilj je korz zajedničko i koordinirano djelovanje otvarati javne rasprave iz različitih oblasti od interesa za radnike i sindikate kao što su ekonomija, socijalni sektor, zdravstvo, obrazovanje, korupcija i kriminal, socijalne demokracija itd.

Očekivani rezultati

Povećana je svijest o važnosti zaštite i unpređenja interesa radnika kao i podrška javnosti, posebno radnika i radnica, u ovoj oblasti.

Važna pitanja za zajedničko djelovanje

- Zaštita na radu
- Politika zapošljavanja
- Sindikano organiziranje
- Smanjenje javne potrošnje
- Itd.

Aktivnosti

- Rasprave o analizama FSA o ostvarivanju kolektivnih ugovora, slobode sindikalnog organiziranja, zaštite nezaposlenih, mehanizama radničkog učešća u upravljanju i sl.
- Održati zajedničke sastanke na nivou kantona i lokalnih zajednica radi upoznavanja i dogovora o saradnji
- Osmisliti način učešća radnika i sindikata u raspravama i kreiranju rješenja u ovim oblastima
- Razmijeniti informacije o vremenu i mjestu organiziranja rasprava

3. MEĐUSOBNA KOMUNIKACIJA I INFORMISANJE

Cilj je redovna i funkcionirajuća komunikacija i razmjena informacija između SDP BiH i SSS BiH

Očekivani rezultati

1. Sindikati redovno dobijaju informacije koje su im potrebne za sindikalno djelovanje
2. SDP BiH redovno dobija informacije od sindikata kako bi efikasno štitili i jačali interese radnika i sindikata u zakonodavnoj vlasti

Važna pitanja za zajedničko djelovanje

- Aktivnosti
- Mejling lista
- Web portal
- Drugi načini

Aktivnosti

- Uspostaviti mejling liste sa e-mail adresama općinskih/kantonalnih/entitetskih organizacija i SDP BiH i sindikata SSS BiH
- Slati informacije o zajedničkom djelovanju na web portal SDP BiH, web stranicu SSS BiH i granskih sindikata itd.

4. VERIFIKACIJA PLATFORME O POLITIČKO-SINDIKALNOJ SARADNJI

Cilj je formalizirati saradnju i dijalog između SDP BiH i SSSBiH i njenih članica kroz organe sindikata.

Očekivani rezultati

1. Usvojena je Platforma o saradnji i zajedničkom djelovanju u Glavnom odboru SSSBiH
2. Uvojen je Akcioni plan za zajedničko djelovanje

Važna pitanja za zajedničko djelovanje

- Platforma o saradnji i zajedničkom djelovanju
- Akcioni plan o zajedničkom djelovanju

Aktivnosti

- Platforma će biti ponuđena organima, Predsjedništvu SDP BiH i Glavnom odboru SSSBiH na razmatranje i usvajanje
- Organizovanje velikog sastanka sa rukovodstvima granskih sindikata sa ciljem promocije političko-sindikalne saradnje i upoznavanja sindikata sa ključnim reformskim politikama SDP BiH

5. ZAJEDNIČKE PROJEKTNE APLIKACIJE

Cilj je osigurati sredstva za zajedničke aktivnosti koje jačaju, štite i promovšu interese radnika i radnica.

Očekivani rezultati

1. Osigurana su sredstva za zajedničke aktivnosti u različitim oblastima od interesa za radništvo.

Važna pitanja za zajedničko djelovanje

- Zajednička projektna aplikacija prema Državnoj razvojnoj agencija Švedske

Aktivnosti

- Do 31. 12. 2009 aplicirati sa projektom o slobodi sindikalnog organiziranja u Bosni i Hercegovini